

SZAKDOLGOZAT

Kátai Balázs Elek

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Szent István Campus

Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

Vidékfejlesztési agrármérnöki alapképzési szak

**GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK VIZSGÁLATA
NÓGRÁD VÁRMEGYEI PÉLDÁKON KERESZTÜL**

Belső konzulens: Dr. Nagyné Dr. Molnár Melinda
egyetemi docens

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** VFGI, Vidék- és
Területfejlesztési Tanszék

Készítette: Kátai Balázs Elek

Gödöllő

2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. A téma elméleti háttérét biztosító szakirodalmak.....	3
2.1. Népesedési trendek a Földön, Európában és Magyarországon	3
2.2. Az Európai Unió tervezési – statisztikai rendszere (NUTS és a LAU).....	5
2.3. Területi fejlettség: összevetések és következtetések Magyarország, Észak Magyarország és Nógrád kapcsán	6
2.4. Jólét és jóllét.....	8
2.5. Települési térszerkezet globálisan és Nógrád vármegyében	9
2.6. A foglalkoztatás tényezői általában és közelebbről Nógrád vármegyében	11
2.7. Infrastrukturális tényezők a fejlődés szolgálatában	13
2.8. Területi versenyképesség Nógrád vármegye nézőpontjából	15
3. Kutatási célok és hipotézisek.....	17
4. Anyag és módszer	18
5. Eredmények és értékelésük	19
5.1. A demográfiai vizsgálatok eredményei	19
5.2. Gazdasági aktivitás	26
5.3. Jövedelemviszony bemutatása	27
6. Következtetések és javaslatok	31
7. Összefoglalás	36
Köszönetnyilvánítás	37
Irodalomjegyzék.....	38
Egyéb hivatkozások.....	40
Ábra- és táblázatjegyzék.....	42

1. Bevezetés

A téma iránti érdeklődésemet az eddigi tanulmányaim alatt szerzett ismereteim Nógrád vármegyéről és a Magyar Regionális Tudományi Társaság (MRTT) Faluszeminárium Kutatóműhely 2023-as hollókői falukutatásán való részvételem keltette fel.

Nógrád vármegye Magyarország északi részén található, és számos érdekes tulajdonsága van. Megvizsgálva történelmi és földrajzi kontextusban Nógrád Magyarország egyik legkisebb és legszegényebb vármegyéje. Beluszky Pál (1999) a következőt fogalmazta meg a téregységről. Nógrádnak a székhelye Salgótarján, ami csak a pártállami időben lett város és vehette át Balassagyarmattól a székhelyi rangot. A falvak megélhetésében hagyományosan jelentős volt itt is az agrárium, bár a nógrádi szénmedence szénkitermelésének megindulásával, a pártállami nehézipari konjunktúra kiépülésével sokáig a nehézipar is fontos szerepet játszott. Az Észak-magyarországi régió hosszú időn keresztül emiatt a gazdaságpolitika kedvezményezettje volt. A rendszerváltás, csak úgy mint más, a nehézipari (kohászat, bányászat, vegyipar) fejlesztésekre kiemelt övezetek esetében tartós válságzónát hozott itt létre. Szembetűnővé váltak a rosszul ellátott, infrastruktúra hiányos aprófalvas térségek és a nagymértékű elvándorlás. A rendszerváltást túlélő üzemekben először a termelés drasztikus visszaesése történt meg, majd sok esetben a végső bezárásuk, ami a munkanélküliség számát megemelte. A válság a társadalmi-gazdasági élet minden szegmensére kiterjedt. Beleértve például a nehézipar oktatására specializálódott oktatási intézmények helyzetét is (Beluszky, 1999).

Demográfiai szempontból a vármegye népessége a válsághatásoknak is köszönhetően hosszú ideje csökken. Az elvándorlás és a kevesebb születés miatt számos település lefelé ívelő népességtrendeket mutat.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a rendszerváltást követően számos kormányzati és helyi fejlesztés is történt a régió gazdaságának élénkítése érdekében. A vármegye további különlegessége, hogy egyszerre van jelen a hollókői világhírnév és a névtelen, sodródó falvak világa. Izgalmassá a kutatásomat az teszi, hogy alapvetően egy hátrányos helyzetű térség vizsgálatát végzem el, melybe ugyanakkor beletartozik az a Hollókő, ami 1987 óta az UNESCO világörökség része, az Ófalu műemlékvédelem alatt áll.

2. A téma elméleti háttérét biztosító szakirodalmak

Munkám második fejezetének keretén belül bemutatom a kutatásom gondolati háttérét nyújtó szakirodalmakat. Nógrád vármegye sajátos helyzettel rendelkezik: környezeti és demográfiai problémák, területi elszigeteltség, szegényes infrastruktúra, munkanélküliség és a gazdasági diverzifikáció hiánya is jelen van, ugyanakkor előnye a főváros relatív földrajzi közelsége, a festői táj, ami vonzza a vidéki térbe vágyókat. A munkám második fejezetének keretén belül olyan szakirodalmak bemutatására törekszem, amelyek az önálló kutatásom társadalmi, gazdasági és földrajzi vizsgálatait megalapozták.

A hazai demográfiai trendek bemutatása előtt érdemes megvizsgálni, hogy miként jellemezhető a népesedés a Földön általában. Hogyan illeszkedik mindehhez a hazai helyzetkép.

2.1. Népesedési trendek a Földön, Európában és Magyarországon

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) 2019-es demográfiai vizsgálati kiadványában és jövőképében igencsak sokrétű információt kaptunk. Az tényyszerű, hogy a Föld lakossága továbbra is nő, ám lassabb ütemben, mint az 1950-es évek óta, ami részben a csökkenő termékenységnak köszönhető. A 2019-ben becsült 7,7 milliárdos világ lakossága és az előrejelzések alapján 2030-ra mintegy 8,5 milliárdra, 2050-re pedig 9,7 milliárdra növekedhet. Hosszú távon, 2100-ra a lakosság száma akár elérheti a 10,9 milliárdot is (United Nations, 2019). Ehhez képest, amit az ENSZ (2019) becsült, már 2022. novemberében elértük a 8 milliárdos népességet (PBS, 2023).

Az európai viszonyokra fókuszálva az Eurostat (2024) népesség szerkezetének és öregedésének bemutatását szolgáló 2024-es kiadványában egy, a globálistól teljesen más előjelű trend mutatkozik meg. Európai kontextusban a népesedés stagnáló- csökkenő, a korszerkezet urna alakú: csökken a munkaképes korúak aránya, miközben a nyugdíjasok relatív száma nő. A következő évtizedekben az idősek aránya a teljes népességen belül várhatóan jelentősen növekedni fog. Ez pedig a munkaképes korúakra nehezedő terhek növekedéséhez vezethet. Az előrejelzések szerint az EU népessége 2026 körül 453,3 milliós csúcsra fog emelkedni, majd ezt követően fokozatosan 2100-ra 419,5 millió emberre csökken (Eurostat, 2024).

A tényleges népesedési folyamatokat jelentős mértékben tudja változtatni a migráció, így a 2100-ra becsült érték változhat növekedési irányban is. Regisztráltan évente kb. 5 millió ember

érintett a migrációban. Ezek egy része persze EU-n belüli mozgáshoz kapcsolódik, ez a legális migráció. Viszont van egy részük, az illegális migráció, ami nem regisztrált. Az Eurostat (2023) közlése alapján 2022-ben 1,08 millió fő nem uniós állampolgár tartózkodott illegálisan az EU-ban, ami 59%-kal több, mint 2021-ben (Eurostat, 2023).

Hazánk lakónépessége 2022. október 1-jén a népszámlálás végleges adatai alapján 9.603.634 fő volt és 2011-hez viszonyítva 334 ezer fővel (3,4%) csökkent. A demográfiai mutatók közül az egyik legfontosabb a népesedési trendeknél a természetes szaporodás/fogyás. Az országos adatot megnézve 2011-ben ez -4,1 (‰) és 2022-ben -5 (‰) volt, így 0,9 (‰)-kel csökkent az érték. Magyarországon természetes fogyásról beszélhetünk (TEIR, 2023). A népességfogyás összefügg az előregedő társadalommal és a koronavírus járvány hatásával is.

A népesség összetételében észrevehető Magyarországon, hogy az idősebb korosztályok aránya jelentős. Az öregedési index a 65 év feletti népesség arányát fejezi ki a 15–64 év közötti munkaképes népességhez képest százalékban, amely Magyarországon 2022-ben 141,53% volt. Ez magas érték. Az idősebb generációk aránya jelentősen meghaladja a 15 év alattiakét. Magyarországon a 2022-es népszámlálási adatok tekintetében a 0-14 évesek száma 1 393 055 fő (14,5%), a 15-64 évesek száma 6 235 157 (65%) fő és a 65 éves és idősebbek száma 1 971 532 fő (20,5%) volt (KSH, 2022).

Országosan nézve 2022-ben az adatok szerint ezer férfira 1078 nő jutott, ami azt mutatja, hogy a nők számaránya kismértékben csökkent a korábbi népszámláláshoz képest, amikor még 1106 nő jutott ezer férfira. 2022-ben a társadalomban továbbra is nőtöbblet van, viszont ez az arány elindult a kiegyenlítődés felé.

Magyarországot tekintve a gyermeket vállaló nők arányának csökkenése a 2011-es népszámlálástól kezdve lassul, sőt a 30 év alatti nők között még némi növekedés is megfigyelhető a gyermeket vállalók arányában. Az országos adatokat megtekintve a szülőképes korúak aránya 1998-tól gyakorlatilag folyamatosan csökkent. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet használt módszertan alapján a szülőképes korú nők a 15-49 évesek (KSH, 2024). Az utolsó három helyen Heves, Békés és Nógrád vármegyében 2001-ben majdnem 45% volt, de 2011-ben már a 43%-ot sem érte el a szülőképes korú nők aránya. Nógrád megye pedig az utolsó helyen szerepelt (KSH, 2012). A 2021-es adatokat elemezve javult valamennyit a helyzet, de az országos átlagot, ami 43%-volt, még mindig nem tudta

elérni. Így Nógrád vármegye 40%-kal az utolsók között a 4. helyen állt. Ennél alacsonyabb szint csak Békés (39%), Tolna (39%) és Zala (38%) vármegyékben voltak mérhetőek (TEIR, 2023).

2.2. Az Európai Unió tervezési – statisztikai rendszere (NUTS és a LAU)

Mivel dolgozatomban többféle területi szinten is vizsgálatokat végzek, ezért fontosnak tartom értelmezni, hogy milyen módon jött létre a mai közigazgatási keretrendszer, és azt is, hogy milyen főbb elemei vannak. Magyarország 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, mely eredményeképpen rengeteg lehetőség nyílt az országunk számára. (pl. az új piacok elérhetősége, szabad tőke és humán erőforrás mozgása, schengeni övezet). Ahhoz, hogy megértsük milyen fontos ez a besorolás, tisztában kell lennünk a NUTS rendszer definíciójával. A NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) egy olyan európai szabványosított osztályozási rendszer, amely az Európai Unióban és az Európai Gazdasági Térség területén található területi egységek felosztását és csoportosítását szolgálja statisztikai és tervezési célokra. A NUTS és a LAU (Local Administrative Units) rendszer célja, hogy egységes és összehasonlítható módon osztályozza az európai területi egységeket, hogy lehetővé tegye a statisztikai adatok gyűjtését és elemzését. Ez a rendszer a következő szintekből áll:

- NUTS 0 (ország)
- NUTS 1 (nagy régió)
- NUTS 2 (régió)
- NUTS 3 (vármegye)
- LAU 1 (járás)
- LAU 2 (település)

Magyarországon a NUTS 2-es szintű egységeket még az uniós csatlakozásunk előtt, az 1998-as Országos Területfejlesztési Konceptióban jelölték ki, akkor még hét darabot. Természetesen voltak viták az új közigazgatási rendszer-elvvel kapcsolatban (KSH, 2019). A különböző közigazgatási szintek kiigazítására több ízben is sor került. Pikler Katalin (2016) tanulmányában már foglalkozott a Közép-Magyarország kettéválasztásának kérdésével (Pikler, 2016). 2018-ban a változás megtörtént, mert Budapest és Pest régiót külön egységként kezelik, így lett nyolc régió. A szétválasztás oka a támogatások megfelelő helyre való eljuttatása volt. 2018 előtt a pályázati támogatásokból csak Budapest fejlődött és Pest vármegye hátrább maradt.

A szétválasztásnak köszönhetően most már Pest vármegye is külön részesül a pályázati és kohéziós alapokból (KSH, 2019).

2.3. Területi fejlettség: összevetések és következtetések Magyarország, Észak Magyarország és Nógrád kapcsán

Mivel kutatásom alapvetően a területi különbségek kimutatására, mérésére irányul, így ebben a fejezetben néhány fontosabb megállapítást teszek a hazai trendekkel összefüggésben.

Fertő Imre és Varga Ágnes (2015) kutatásában az európai uniós támogatások hatását ökonometriai módszerekkel vizsgálta a kistérségek helyzetén keresztül 2002-2008 között. Fertő I. és Varga Á. (2015) kutatásukhoz 174 kistérséget vettek alapul és a térség fejlettségi indexek kiszámításához 132 változót használtak. Az alábbi témaköröket vették figyelembe: oktatás, munkanélküliség, kereskedelem és vendéglátás, egészségügy, demográfia, gazdálkodó szervezetek, közlekedés és hírközlés, kommunális infrastruktúra, szociális ellátás, személyi jövedelemadó, falvak száma a kistérségben, turizmus, önkormányzati segélyezés, lakásállomány, környezetszennyezés. Elemzésük során volt olyan kistérség, amely egyáltalán nem kapott támogatást. A legmagasabb összeg 505 milliárd forint, míg az átlag 2,2 milliárd forint volt kistérségenként. Ez rendkívül nagy szórást eredményezett. A másik tényező az volt, hogy a támogatások összegének és az egy négyzetkilométerre jutó támogatásoknak pozitív hatása van a kistérségek fejlettségére. Egy másik kutatásuk az EU csatlakozás előtti, illetve utáni időszakot vizsgálta. A 2004 utáni időszakban több támogatás érkezett, viszont a projektek száma jelentősen csökkent kistérségenként (Fertő & Varga, 2015).

Véleményem szerint fontos megemlíteni, hogy bár különböző támogatások és beruházások szolgálhatják egy adott terület fejlődését, nem feltétlenül jelenti azt, hogy az életkörülmények valóban javultak azon a területen, ahol ezeket a forrásokat felhasználták. Az, hogy mennyi pénz áramlik egy adott területre, önmagában nem garancia arra, hogy olyan fejlesztések történtek, amelyek valóban hasznosak és sokak számára előnyösek. Ezért fontosnak tartom, hogy a beruházásokat alaposan tervezett és a helyi igényekhez igazított fejlesztések kövessék, amelyek valódi és tartós előnyöket hoznak a település lakóinak.

Csáfor Hajnalka (2010) az Észak-magyarországi régió vállalatait vizsgálta, hogy mennyire felelősek a társadalmi felelősségvállalásban (CSR). Fogalmi meghatározásban a vállalati társadalmi felelősségvállalás azt jelenti, hogy a vállalatok felelősséget vállalnak

viselkedésükért és annak a társadalomra gyakorolt hatásáért. Az Európai Unió 2008 februárjában kiadott sajtóközleménye alapján az Észak-magyarországi régió 2005-ben már nem tartozott a 27 Európai Unió tagállamok NUTS-2-es szintű 15 legelmaradottabb régiói közé, ezzel megelőzve néhány lengyelországi, romániai és bulgáriai régiót. A vállalati felelősséget empirikus módszerekkel vizsgálta. 149 kérdőív készült, ami használható volt, 14 nagyvállalatot és 135 kis- és középvállalatot kérdezett meg. Az eredmények tükrében a jövedelmezőség szerinti összetételben a vállalatok 4%-a magas profitabilitású, 60%-a profitábilis, 9%-a átmenetileg veszteséges és 27%-a pedig a túlélésért küzd. Az eredményei szerint a munkahelyi biztonságot célzó intézkedések széles körben elterjedtek a régióban, különös hangsúllyal a sport, oktatás és kultúra területén. Azonban a környezetvédelemre és az egészségügyi szempontokra a gazdasági szereplők nem fordítanak elegendő forrást. A környezeti hatások csökkentésére a nagyvállalatok helyeznek nagyobb hangsúlyt, ám ez sokszor csak a szabályozásnak való megfelelés szintjéig terjed. A helyi közösségek számára nyújtott előnyök leginkább adományozás és szponzoráció révén valósulnak meg (Csáfor, 2010).

Kiss Gábor Ferenc és Nagy Sándor Gyula (2021) a forrásallokációs dilemmákból vezették le a területi különbségeket. Elemzésükben 2004-2019 között a megyék egy főre eső GDP, vásárlóerő paritáson számolva és az EU27 átlagához viszonyítva Nógrád megye az utolsó helyen szerepelt a megyék között. Miután Magyarország az Európai Unióhoz csatlakozott, Nógrád megye csupán csak 0,8%-kal közeledett az uniós fejlettségi átlaghoz (Kiss & Nagy, 2021).

Komarek Levente (2019) a hasonlóságokat és különbségeket vizsgálta Magyarország területi fejlettségében. 19 megye + Budapest esetét elemezte fejlődés és fejlettségi szint alapján 2001 és 2016 között. A mutatószámok tükrében a bruttó hazai terméket, hazai beruházások és ipari termelés volumenét, a munkanélküliségi ráta alakulását és a K+F ráfordítási adatokat vette alapul. Az 1 főre jutó GDP esetében a magyarországi volumenének megyénkénti rangsorában az utolsó, 20. sorban volt Nógrád megye 2001-ben, 2006-ban, 2011-ben és 2016-ban is. A hazai beruházások tekintetében is az utolsó volt kivéve 2016-ban, ott a 18. rangsorban állt. A munkanélküliségi rátánál is az elsők között volt Nógrád megye (2001-ben és 2006-ban: 4., 2011-ben: 2. és 2016-ban: 3. rangsorban volt. A hazai ipari termelésben az utolsó helyen szerepelt mindegyik vizsgált évben. A kutatás + fejlesztés tükrében is az utolsó helyeken állt Nógrád megye (Komarek, 2019). Összevetve Kiss Gábor Ferenc és Nagy Sándor Gyula (2021) kutatásával szintén az utolsó helyen szerepel a megye a K+F tekintetében (Kiss & Nagy, 2021).

A gazdaság fejlesztési lehetőségeknél és az eredmények tekintetében Nógrád megyét a lemaradás és leszakadás jellemezte (Komarek, 2019).

A különbségek kimutatása mellett az is alapvető, hogy lássuk, miként lehet a különböző fejlettségi szinten álló térségeket közelíteni egymáshoz. Kengyel Ákos (2015) megállapítása szerint a kulcs az infrastrukturális háttér, az emberi erőforrások minősége, a kutatás-fejlesztési szint, az innovációs képesség és ezáltal a régió tökevonzó képessége. Ezek azok a tényezők, amelyek alapvetően meghatározzák a versenyképességet és ennek következtében a fejlődést egy régióban (Kengyel, 2015).

2.4. Jólét és jóllét

A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek számos tényező függvényében alakulnak. Ráadásul egyre erősebben jelentkeznek azok a hangok, melyek a szokásos statisztikai adatokkal szemben az emberek (szubjektív) jólétén keresztül ítélik meg egy térség sikerét, élhetőségét. Éppen ezért fontosnak tartom a jólét és a jóllét vizsgálatát. Először is érdemes ismerni definíció szinten is a jólét és a jóllét közötti különbséget. A jólétet gazdasági és pénzügyi szempontból használjuk, egy személy vagy egy társadalom anyagi és gazdasági szempontból jól áll-e. A jóllétet már tágabb értelemben használjuk, mely magában foglalja a mentális egészséget, az egészséges életmódot és a társadalmi kapcsolatok minőségét (OSZK, 2024).

Kulcsár László (2020) kutatásában az elméleti és módszertani megfontolásokat nézte az életminőséghez és a jólléthez. A jóllét tekinthető szubjektív, illetve objektív megközelítésben. Bár a szociálpszichológiai iskola követői szerint ez alapvetően szubjektív jelenség (Kulcsár, 2020).

Ivony Éva (2017) a szubjektív életminőséget és az érzelmi jóllétet vizsgálta Magyarországon, európai kitekintéssel a gazdasági válság előtt és után. Módszer tekintetében több dimenziót is vizsgált. A having dimenziót az életszínvonalal való elégedettség tükrében, a loving dimenziót a támogatottságérzettel és a being dimenziót pedig az önmegvalósítással vette alapul. Valamint vizsgálta még a boldogságérzetet és a pozitív-negatív érzelmi egyenleget. Itt fontos megjegyezni, hogy a boldogság alakulását és az élettel való elégedettséget is vizsgálva Ivony (2017) 2012-től Magyarországon egy folyamatos növekedést figyelt meg. A kedvező életminőség a foglalkoztatottakra és a diákokra volt jellemző. A kedvezőtlen életminőség pedig

a nyugdíjasokra, a munkanélküliekre, a tartósan betegekre és a rokkantakra volt jellemző. Iskolai végzettség összefüggésében az alapfokú, vagy az ennél is alacsonyabb végzettségűekre, valamint a szakmunkás vagy szakiskolásokra volt jellemzőbb a kedvezőtlen helyzet, az érettségizett, felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél pedig kedvező helyzet volt jellemző a válság előtt és után is.

Az érzelmi jóllét alakulása európai kitekintésben szomorú képet fest hazánkról. Magyarország helyzete az európai átlaghoz mérve a legalacsonyabb szinten, az utolsó előtti helyen állt 2012-ben. Csak Bulgáriát előzte meg. A legmagasabb szintet pedig Norvégiában és Dániában találták. Hazánkban az ökonómiai válság időszakát vizsgálva a viszonylagos testi-lelki jóllét egyenlőtlen megoszlását tapasztalhattuk. Az eredmények szerint elsődlegesen a sérülékeny társadalmi csoportok viszonylagos életminőségének átlagostól jóval kedvezőtlenebb helyzete volt a kilábalás idején, melyet az állam ökonómiai állapota, a háztartások romló jövedelmi körülményei, a válságkezelés elhúzódása mellett természetesen egyéb faktorok is befolyásolhattak. (Ivony, 2017).

Málovics György (2010) kistérségi szinten vizsgálta a jólétet és a jóllétet. Területileg az Észak-magyarországi és a Dél-alföldi régiót vetette össze. A kutatásában az alábbi mutatókat vette alapul: fizikai jóllét, anyagi javak, oktatás, munka, szabadidős tevékenységek és a társadalmi gondoskodás formái. Eredményei tükrében mind a kettő régióban komoly kistérségi szintű jóléti egyenlőtlenség volt jellemző, de a Dél-alföldi régióban csak kis számban tapasztalt alacsony jóléttel rendelkező kistérségeket, ellentétben az Észak-magyarországi régióval, ahol eléggé kevés a magas jóléttel rendelkező kistérségek száma. Ami kiemelkedett, az a Hatvani, az Egri és a Miskolci kistérség. A többi közepes, illetve a legtöbb esetben alacsony jóléttel rendelkező kistérség volt 2010-ben az Észak-magyarországi régióban (Málovics, 2010).

2.5. Települési térszerkezet globálisan és Nógrád vármegyében

Az urbanizáció, bár globális jelenség, a fejlett és fejlődő országokban nem ugyanúgy jelenik meg. 2020-ban a városi lakosság aránya a Földön 56% volt, ami jelentős növekedést mutat az előző évekhez képest: 2007-ben 50%, 1990-ben pedig 43% volt ez az arány, míg 1950-ben még kevesebb, mint 30% volt. A jövőre vonatkozó előrejelzések szerint 2050-re ez az arány elérheti a 68%-ot. Az urbanizációs folyamatok és a növekedési ütemek azonban jelentős eltéréseket mutatnak a különböző régiókban és országokban. 2020-ban a városlakók aránya meghaladta a

80%-ot Észak-Amerikában, Latin-Amerikában és a Karib-térségben, 75%-ot Európában, míg a szubszaharai Afrikában ez az arány körülbelül 40%-os volt (Gu, Andreev, & Dupre, 2021).

Az urbanizáció folyamatában is jól látszik, hogy a városok és a falvak fejlődése egymástól nem független. A települések hálózatos rendszert képeznek, melyhez hierarchikus alá-fölérendeltségi, és mellérendelő kapcsolatok is társulnak. A településhierarchia csúcsán nagyobb városi agglomerációk, településegységek állnak. Nógrád vármegyében ennek a szintnek nincs jelentősége. A KSH által 2014-ben kiadott jelentés szerint (Magyarország településhálózata 1. kiadványa) Nógrád megyében nagyvárosi településegységi szinten csak Salgótarján található, melyhez a következő települések tartoznak: Salgótarján, Etes, Cered, Karancsalja, Karancslapujtő, Kazár, Mátraszele, Kishartyán, Somoskőújfalu, Vizslás. A salgótarjáni településegységet 256 km² területen terül el, ami Nógrád megye teljes területének 10%-át teszi ki. 2013. január 1-jén a salgótarjáni településegységet lakossága 50 975 fő volt, ami 1,1%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A népességsökkenés mértéke 2001 és 2011. január 1. között meghaladta a megyei átlag 8,9%-át. A településegységet központja Salgótarján, ahol a lakosság 73%-a koncentrálódott. A vonzáskörzetbe tartozó települések átlagos lélekszáma 1531 fő volt, a legnagyobb Karancslapujtő, ahol 2651 fő élt, a legkisebb település Kishartyán 536 fős lélekszámmal bírt. 121 darab volt azon települések száma, amelyek nem a településegységethez tartoztak. Nógrád (vár)megyében a városi népesség aránya 42%, ami alacsonynak számít. Salgótarján, mint Nógrád (vár)megye székhelye, és egyben a megye egyetlen megyei jogú városa gazdasági vonzereje a rendszerváltás után és a gazdasági válság éveiben mérséklődött. Csökkent az ipari üzemek munkaerő-vonzása. Ugyanakkor a városnak megmaradt és megerősödött az egészségügyi, oktatási, kereskedelmi, kulturális és közigazgatási szerepe. A város vonzáskörzetében található települések többsége korábban bányászati jellegű volt, de jelenleg inkább ipari jellegűek. Kishartyánban és Cereden a foglalkoztatottak megoszlása alapján a mezőgazdaság szerepe a megyei átlagnál is magasabb (KSH, 2014).

A KSH 2023-as jelentésében a vármegyében összesen hat város regisztráltak. Nagyközségek jelenleg nincsenek. 125 község van (KSH, 2023). Fontos megemlíteni, hogy a községet a falutól elkülönítjük, mert a község jogi, közigazgatási kategória, a falu településföldrajzi értelemben használt fogalom. Hazánkban a definíciók tükrében az 5 ezer fő feletti népességszámot nagyközségnek, az 5 ezer fő alatti pedig községnek tekintjük. Az ország többi vármegyéivel településföldrajzi szempontból összehasonlítva Nógrádot az látszik, hogy az

ország legkevesebb várossal rendelkező vármegyéje és a településszerkezetére jellemzőek az aprófalvak (500 fő alatti népesség) és a kistalvák. (500-999 fő közötti népesség) (TÉRPORT, 2024).

2.6. A foglalkoztatás tényezői általában és közelebbről Nógrád vármegyében

A foglalkozási szerkezet azt mutatja meg, hogy az aktív munkavállalók, azaz azok, akik ténylegesen foglalkoztatottak, milyen arányban oszlanak meg a gazdaság különböző fő szektorai között. A gazdasági szektorok vagy ágazatok általában három fő kategóriába sorolhatók (Kovács Z. 2015):

Elsődleges szektor (primer): Az elsődleges gazdasági tevékenységek a természeti erőforrások kinyerésére irányulnak (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás, halászat és bányászat). Másodlagos szektor (szekunder): A másodlagos gazdasági tevékenységek az alapanyagokból készült termékek előállítására és feldolgozására összpontosítanak (ipar, építőipar). Harmadik szektor (tercier): A harmadik szektor a szolgáltatásokkal kapcsolatos gazdasági tevékenységeket foglalja magában, mint a kereskedelem, pénzügy, egészségügy, oktatás, turizmus és szórakoztatóipar. Az egyes országokban és régiókban az ágazatok aránya eltérő lehet. A terciálizálódási folyamat azt jelenti, hogy egy gazdaság, vagy régió értéktermelése fokozatosan a harmadik szektorban folytatott tevékenységek felé tolódik el. Ez a folyamat gyakran társul a modernizációval, az urbanizációval, ebből eredően látványos társadalmi változásokkal. De fontos megemlíteni, hogy a városokban és a falvakban nem pont ugyanazon léptékben zajlik a terciarizálódás. Az ipar és mezőgazdaság szerepének csökkenése mellett a szolgáltatási ágazat, mint a kereskedelem, a pénzügy és az oktatás, egyre nagyobb jelentőséget kap a gazdasági szerkezetben (Kovács, 2015).

Baráthi (2010) 1992 és 2008 közötti vizsgálataiban arra a megállapításra jutott, hogy a foglalkoztatások tekintetében a termelő ágak jelentősége 54,9%-ról 39,2%-ra csökkent, a szolgáltató szféra pedig 45,1%-ról 60,8%-ra emelkedett. Pozitív fejleménynek tekinthető ugyanakkor, hogy a közmű-ellátottság látványosan fejlődött, a turizmus és a vendéglátás színvonala is javult. Az egészségüggyel kapcsolatban megállapítást nyert, hogy az intenzív kezelésre szorul, és az is, hogy a kulturális eseményekre, rendezvényekre pedig nagyobb igény lenne. Nógrád gazdasági helyzetét alapvetően meghatározza, hogy a megyében gyenge a vállalkozási aktivitás és a beruházások nagyságrendje. A mutatókat nézve az utolsó helyen állt a megyék rangsorában (Baráthi, 2010).

Ami Nógrád vármegye gazdasági szerkezetét illeti, Baráthi Ottó (2010) Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi folyamatokról szóló vizsgálatában azt is megállapította, hogy a megye gazdasági hanyatlása a 1980-as években vette kezdetét, majd az 1990-es évektől a termelő szektor alacsony teljesítménye miatt tovább folytatódott. Nógrád jelentős pozíciót veszített a megyék között az alacsony termelékenységű gazdasági teljesítmény alapján. A 2010-es évben már megfogalmazódott a probléma: a megyének nincs meghatározó ágazata, és a gazdasági szerkezet spontán módon átalakult a szolgáltatások irányába. Nógrád megye gazdasági szerkezetében is megtörtént tehát a terciarizálódás (Baráthi, 2010).

De mit érdemes tudni általában a szolgáltató (tercier) ágazatról? Szalavetz Andrea (2008) elemzésében kijelenti, hogy a szolgáltatási szektor alapvető változásokon megy keresztül, és hogy a szolgáltatási gazdaság ma már jelentős mértékben hozzájárul a foglalkoztatáshoz, különösen a magasan képzett munkaerő területén. A szolgáltatási szektor belső szerkezete is átrendeződött. A strukturális változások egyrészt az új belépők megjelenéséhez köthetők (az új típusú, főként üzleti és csúcstechnológiai szolgáltatások megjelenése és az ezeket nyújtó szervezetek gyors növekedése miatt), másrészt pedig a feldolgozóipari tevékenység terciarizálódásához, azaz a termeléssel és termékekkel kapcsolatos szolgáltatások súlyának növekedéséhez. A szolgáltatásgazdasággá válás harmadik fázisában, amikor már lassul a makroszerkezet átalakulása a legfejlettebb országokban, és a szolgáltatások tovább terjednek, a gazdasági fejlődést az innovatív, magas termelékenységre képes tudásalapú szolgáltatások irányítják. Ezeknek a szolgáltatásoknak az elterjedése újraértelmezte a szolgáltatási szektor jellegzetességeit és újragondolta gazdasági szerepüket. Ebben a folyamatban nem csak a szolgáltatások korábbi definíciójában bekövetkező változások (immateriális jelleg, egyediség, termelés és fogyasztás egyidejűsége, helyi piaci orientáció) játszottak szerepet. Nem csupán minőségi változások következtek be, amelyek új tulajdonságokként jelentek meg (pl. innováció, magas hozzáadott érték), és nemcsak a kereslet szerkezete tolódott el a végső felhasználástól a köztes felhasználás és a beruházások felé, hanem az is kiemelkedő fontosságú új fejlemény, hogy megváltozott a szektor erőforrás-igényessége. Mindez természetesen jelentős hatással volt a szektor termelékenységének növekedési képességére is (Szalavetz, 2008).

Magyarországon a javuló országos munkaerőpiaci mutatók ellenére regionálisan még mindig komoly problémák jelentkeznek a munkaerőpiacon. A magas munkanélküliségi ráták gyakran

összefüggnek az alacsony iskolai végzettséggel. Az alacsony képzettségű munkavállalóknak nehezebb lehet munkát találni a versenyképes munkaerőpiacon. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők számára gyakran hiányoznak azok az oktatási és képzési lehetőségek, amelyek segítenének szakmai fejlődésükben és versenyképesebbé tételükben a munkaerőpiacon. A munkaerőpiaci helyzet és az alacsony iskolai végzettség szoros kapcsolatban állnak, és az oktatási rendszer fejlesztése, képzési lehetőségek bővítése, valamint a munkaerőpiaci igényekre való alkalmazkodás mind fontos tényezők a helyzet javításában. Országosan megtekintve a foglalkoztatottak számát 2012-től 2022-re a növekedés a jellemző. A foglalkoztatási ráta 51,8%, míg a munkanélküliségi ráta 10,7% volt 2012-ben. Ehhez képest 64,1% és 3,6% volt 2022-ben (KSH, 2024).

Az Észak-magyarországi régióban a foglalkoztatottak száma 2020-ban 483,2 ezer fő, 2021-ben 478,7 ezer fő és 2022-ben 488,8 ezer fő volt. Nógrád vármegye az utolsó helyen szerepelt a munkanélküliségi ráta tekintetében 2022-ben 8,5% volt, ami a legmagasabb a többi vármegye értékével összehasonlítva. Ezután következik Szabolcs-Szatmár-Bereg 8,4%-kal. A legjobb helyzetű pedig Veszprém vármegye 1,3%-kal. A közfoglalkoztatás tekintetében az országos adatokat megtekintve 2020-ban 92,1 ezer fő, 2021-ben 86,7 ezer fő és 2020-ban 75,0 ezer fő volt regisztrálva. Tehát folyamatos csökkenés tapasztalható. A 2019-es koronavírus járvány után sokan újra külföldön vállaltak munkát (Bakó & Lakatos, 2022).

2.7. Infrastrukturális tényezők a fejlődés szolgálatában

Baráthi (2010) véleménye szerint a gazdasági fejlődés feltételrendszereként a közlekedési infrastruktúra lehet a fejlődéshez vezető út, az életképes vállalkozások szervezetrendszere a gazdaság motorja, a jól előkészített, regionálisan is beágyazódó beruházások pedig a gazdaság lendítőkerekei (Baráthi, 2010).

A megye közlekedési infrastruktúráját tekintve a vasút műszaki feltételeiről valóban elmondható, hogy nem igazán megfelelő. Nincs villamosított vonal és intercity járat sem, a pálya állapota rossz, emiatt sebességhatárolás is van a Budapest – Salgótarján vonalon. A XIX. század végi menetidő a jellemző. Budapestről jelenleg 2 óra 12 perc eljutni a vármegye székhelyére hatvani átszállással. Közvetlen vonat nincs. A balassagyarmati vonalra is ezek jellemzőek.

A közúthálózatot megvizsgálva is van tennivaló. Az aszfalt-állapot főleg a megyehatároknál rossznak mondható. A 21-es főút bővítése négysávos gyorsforgalmi útra megtörtént, ami nagy előrelépés. Ma már összekapcsolt gyorsforgalmi úthálózat van az M3-as autópályával, illetve észak felé Szlovákia irányába is javult a közlekedési kapcsolat.

Az ingázások tekintetében a 2011. évi népszámlálási információkat figyelembe véve a salgótarjáni településeggyüttesből naponta ingázók 63%-a a megye többi településén, 36%-a más megyében talált munkát. Hasonlóak az arányok, de fordított az ingázás iránya Salgótarjában, ahol a 2-3 ezer más településre járó foglalkoztatott 61%-a naponta elhagyta a megyét (KSH, 2014). A 2022-es népszámlálási adatokat tekintve Salgótarjában a naponta bejáró foglalkoztatottak száma 6775 fő, míg a más településre dolgozni járó foglalkoztatottak száma 4195 fő volt (KSH, 2022). Budapest viszonylagos közelsége, autóbusszal 2 órán belül, autóval másfél óra alatt elérhető, amely lehetővé teszi, hogy a fővárosban dolgozók naponta megtegyék a Budapestre vezető több, mint száz kilométeres utat. Nagyjából ezzel cseng össze Koncz Gábor, Szűcs Antónia és Nagyné Demeter Dóra (2018) kutatása. Megállapításuk szerint a naponta eljáró foglalkoztatottak aránya nagyon magas az Észak-magyarországi régióban, különösen Nógrád és Heves megyében, ahol 60% feletti arány volt 2011-ben. Megállapították azt is, hogy Nógrád megye keleti területe depressziós résznek minősül. Budapest relatív közelségének pozitív hatását viszont ők is kiemelték, nevezetesen, hogy jó lehetőségeket tud kínálni. Ugyanakkor felhívták a kutatók a figyelmet arra, hogy ilyenkor egy kedvezőtlen elszívó hatás is jelentkezhethet (Koncz, Szűcs, & Nagyné, 2018).

Egri Zoltán és Győri Tímea (2019) az elérhetőség szerepével foglalkoztak Kelet-Magyarországon. A legkedvezőtlenebb elérhetőségű területi egységek lehatárolásában Nógrád is megjelent Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megye mellett. Az elérhetőség és az ökonomiai fejlettség között fennálló kapcsolatról megállapították, hogy az együttmozgás árnyaltabb vagy akár ellentétes összefüggéseket is mutathat, ilyen például Nógrád megye (Egri & Győri, 2019).

Arany Ferenc és Szabó Csaba (2019) Magyarország infrastruktúrájának fejlettségét vizsgálta a vidéki terekben. Módszerek tekintetében 2015-ös adatbázist használtak és több mutatókat vettek alapul, ilyenek voltak például (a víz és gáz mennyisége, beruházások teljesítményértéke, működtetett vasútvonalak hossza, kutatás + fejlesztés (K+F) helyek beruházásai, nettó havi átlagkereset, elvándorlások stb.) Eredményükben 5 klaszter csoportot hoztak létre, melyek a

következők voltak: átlagos megyék, lemaradóban lévők, leghátrányosabbak, legfejlettebbek és Budapest alvó agglomerációja. Nógrád a leghátrányosabbak közé került Zala megyével együtt. Minden tekintetben a mutatókat vizsgálva a legalacsonyabb értékekkel bírtak. Például itt a gáz és a vízfogyasztás a legalacsonyabb, illetve a működtetett vasútvonalak hossza és a munkabérek is (Arany & Szabó, 2019).

2.8. Területi versenyképesség Nógrád vármegye nézőpontjából

A globalizáció mechanizmusa versenyhelyzetet teremt a különböző térségek között. A területi egységeket nem pusztán geográfiai régióként szükséges értelmezni, hanem ökonómiai egységként is.

Lukovics Miklós (2008) a területi versenyképesség értelmezésében egy régió belül a belső, a versenyképességet befolyásoló jellemzőknek több elemét emelte ki, amelyek egyenként párhuzamba állíthatók valamilyen közszolgáltatási kategóriával (pl. tökemennyiség – infrastruktúrák működéséhez kapcsolódó költségek, földrajzi adottság – közművek és közutakkal való ellátottság vagy a régió humán erőforrásának mennyiségi és minőségi összetétele) (Lukovics, 2008).

Magyarországon a közszolgáltatások számos területet fednek le, beleértve az oktatást, az egészségügyet, a védelmet és a közigazgatást. Társadalmi igényeket és közösségi szükségleteket elégítenek ki, illetve gazdasági hatásuk is van. A növekedés.hu (2022) egyik cikkjében a közszolgáltatások szerepének fontosságát elemezték. A nem piaci közszolgáltatások kiemelkedő fontossággal bírnak a nemzetgazdaságban és befolyásolják annak gazdasági teljesítményét mind közvetlenül, mind közvetve. A magas színvonalú közszolgáltatások hozzájárulnak a gazdaság hatékony működéséhez, amik más nemzetgazdasági ágak teljesítményét is növelik (Növekedés, 2022).

Követve ezt a gondolatmenetet, Szabó Tamás és Obádovics Csilla (2018) szintén a közszolgáltatások szerepét vizsgálták a területi versenyképességben 1970-2014 közötti idősoros adatokat elemezve, 4 megyére (Nógrád, Heves, Vas és Komárom-Esztergom) fogalmazták meg következtetéseiket. Figyelembe vették a gazdasági, demográfiai, területi versenyképességi (HDI, GDP), fenntarthatósági (például szociális és kulturális, egészségügyi intézményi támogatások) és a mobilitási (példul személygépkocsik száma, aszfaltozott utak

hossza, személyszállításban értékesített jegyek száma) mutatókat. Az egyik fontos megállapításuk a vizsgálat során kimutatott indirekt hatásra vonatkozott. Ez a kifejezés azt jelenti, hogy a vizsgálatba vont mutatókban mérhető különbségek közvetve befolyásolják a versenyképességet. Például az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés gyenge pont a megyében, ami közvetve negatívan befolyásolhatja az emberek munkaerőpiaci mobilitását és így a gazdasági teljesítményt is. Ugyanakkor erősebb a hatás az utak minőségére vonatkozóan, különösen a mobilitási dimenzióban. Ez azt jelenti, hogy az utak állapota erősebben befolyásolja a versenyképességet a mobilitás, az emberek képessége a közlekedésre és az ingázás szempontjából. A másik tény, amit megállapítottak, hogy a versenyképességben komoly szerepe van a közszolgáltatásoknak. A kutatás összessége szerint a térségek gazdasági szerepe a társadalmi és ezen kívül az infrastrukturális jellemzőikre vezethető vissza, beleértve az állami feladatellátás minőségét, továbbá intenzitását. Következtetésképpen kijelenthető, hogy a vizsgált térségek lakosságának versenyképességét, mint a gazdaság legfontosabb tényezőjét, közvetlen módon és közvetetten befolyásolják azok a faktorok, melyeket az ország biztosít. Megállapították azt is, hogy a vizsgált 4 megyében az ingázás jelentős és hogy az ingaközpont nem a megyében van. Sokan budapesti munkahellyel rendelkeznek és ingáznak (Tamás & Obádovics, 2018).

Benkő Péter (2013) Magyarország és mezei régióinak versenyképesség-vizsgálata során megállapította, hogy a régiók, megyék és gazdasági szereplők főként a központi támogatásokért, míg az egyes városok adminisztratív pozíciókért, kiemelt rendezvényekért és piacokért versenyeznek. Kiemelte azt is, hogy lokálisan tekintve a helyi vállalatok és intézmények helyzeti előnye gyorsan képes változni, és az elsősorban a térség GDP-jétől és foglalkoztatási lehetőségeitől függ. Mutatószámokban az egy főre jutó GDP-t és a foglalkoztatási rátát vette alapul. A középszintű területi egységek versenyképességi szintjének és sorrendjének vizsgálatában 2003 és 2010 között Nógrád megye az utolsó előtti, 19. helyen végzett, ami alacsony szintnek minősül. A másik elemzés a középszintű területi egységek globális fejlődési üteme, melyben hét megye, köztük Nógrád is a leszakadó kategóriába sorolódott. (Benkő, 2013). Hasonló kutatást végzett Baráthi Ottó (2010) a GDP-vel kapcsolatban, Nógrád megye esetében. Az 1977-es, 1995-ös, 2007-es éveket vette alapul, és a változást vizsgálta. Nógrád megyében folyamatos csökkenést regisztrált (Baráthi, 2010).

3. Kutatási célok és hipotézisek

Nógrád vármegye mint sok más térségünk, számos problémával néz szembe, amelyek gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból is komplexek lehetnek. Már a szakirodalmi feltárásban is bemutatásra került néhány fontosabb ezek közül: az elöregedés, az elvándorlás, és a depriváció. A vármegyében több településen magas a munkanélküliség aránya, különösen a fiatalok és az alacsony képzettségű munkavállalók körében. A járásoknál magas az öregedési index és a természetes fogyás értéke, illetve a vármegyében több településen is kedvezőtlenek a jövedelmi viszonyok, nem érik el a vármegyei átlagot. Ennek keretében részletesen elemezni fogom a demográfiai és gazdasági mutatókat, széleskörű adatfeldolgozási technikákat alkalmazva a kutatás teljeskörű és alapos kidolgozása érdekében. Az adatok feldolgozása és értelmezése után remélhetőleg sikerül mélyebb betekintést nyernem a vizsgált terület gazdasági, demográfiai jellemzőibe, amelyeket a további kutatási fázisokban részletesen sortörébbemutatok. Kutatásomban a következőket fogom megvizsgálni: népességdinamika változása, korcsoportok, öregedési index, természetes szaporodás/fogyás, vándorlási egyenleg, legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás, gazdasági aktivitás, jövedelmi viszonyok helyzete és végül egy járási rangsor felállítása.

A vizsgálatom előkészítése idején, a korábbi tanulmányaimra építve és a személyes tapasztalataim alapján az alábbi három hipotézist fogalmaztam meg:

1. Nógrád vármegye járásainak demográfiai trendjeiben mérhető különbségek vannak.
2. Nógrád vármegye járásainak gazdasági aktivitási mutatói ott a legkedvezőbbek, ahol egyébként a demográfiai trendek is a legjobbak.
3. Az 500 fő alatti települések jövedelmi viszonyai a megyében nem érik el a vármegyei átlagot.

4. Anyag és módszer

A kutatás kivitelezése során először a téma elméleti háttérét megalapozó szakirodalmak elemzését végeztem el. Ezt követően részletesen foglalkoztam a szekunder adatokkal, melyeket az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által rendelkezésre bocsátott adatbázisok felhasználásával állítottam össze.

A statisztikai elemzési módszerek segítségével térképes és diagram ábrázolásokat készítettem. Elemzéseim során idősoros, bázis- és láncviszonyszámokat használtam. A lakónépességnél Nógrád vármegye településeinek népességváltozásának arányát 2015-ös és 2022-es évhez viszonyítva százalék formájában készítettem el térképes ábrázolással. A korcsoportokat és az öregedési indexet Nógrád vármegyére, annak járásaira, az Észak-magyarországi régióra és Magyarországra készítettem el 2015-ös és 2022-es évre táblázatos formában százalékban. A természetes szaporodás/fogyás és a belső vándorlási egyenleget Nógrád vármegyére és járásaira készítettem el 2015-től 2022-ig ezrelékben. A legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlást Magyarország, Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásai területi szinteken 2011-es és a 2022-es népszámlálási adatok alapján táblázatos formában százalékban vizsgáltam. Ehhez hasonlóan a gazdasági aktivitásnál ugyanezen a négy területi szinten és ugyanezen két évre nézve vizsgáltam. Az 500 fő alatti települések jövedelmi helyzetét vizsgálva duál – mutatót vettem alapul, a 2015-ös és a 2021-es évet vizsgálva. A duál – mutató egy olyan statisztikai mutató, amely a teljes adathalmaz átlaga felett és alatt található értékek közötti arányt jelzi. A duálmutató kiszámítása során az adatokat két csoportra osztottam: az átlag feletti értékekre és az átlag alatti értékekre. Ezután az átlag feletti értékek átlagát elosztva az átlag alatti értékek átlagával. E módszer segített feldolgozni az 500 fő alatti települések jövedelmi helyzetének vizsgálatát. Végül a járások rangsorát hét mutató segítségével kaptam meg.

Az eltérő területi léptékek és a változó vizsgálati évek használatának oka, hogy alkalmazkodnom kellett a Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerben ahhoz, hogy nem minden esetben találtam az adott területi egységre a keresett évre adatot, vagy csak hiányosan. A diagramokat és táblázatokat Microsoft Excel programban, míg a térképes megjelenítést Datawrapper program segítségével készítettem el.

5. Eredmények és értékelésük

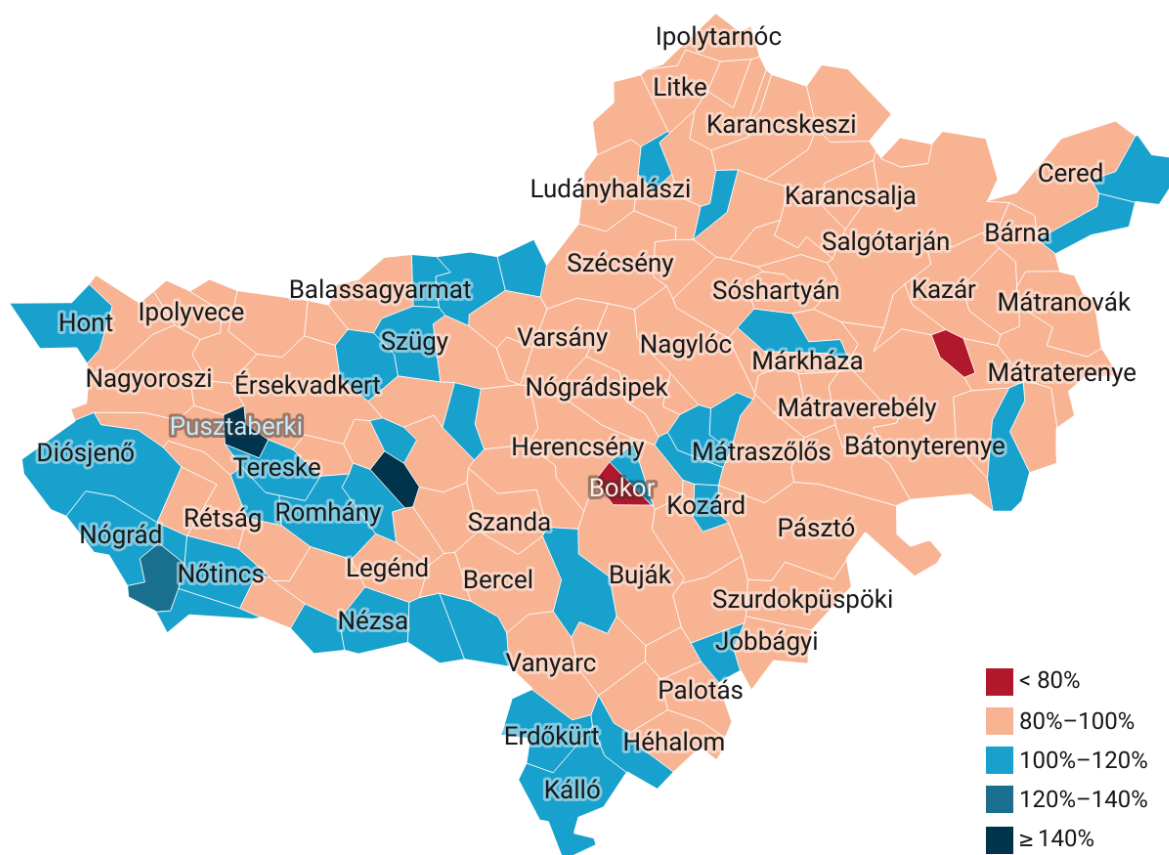
5.1. A demográfiai vizsgálatok eredményei

Nógrád népességdinamikai helyzete

Az 1. ábrán a 2015-öshöz viszonyított 2022-es népességváltozás arányát láthatjuk százalékos formában. A népességváltozás egy olyan demográfiai folyamat, amely az emberek számának, eloszlásának és összetételének változását jelenti egy adott területen vagy országban. A népességváltozást a természetes szaporodás (születési, halálozási ráta egyenlege) és a vándorlási egyenleg határozza meg. A jelmagyarázat szerint a piros szín (80% alatt) a legmagasabb csökkenő tendenciát mutatja százalékos formában, míg a leginkább sötétkék pedig a legmagasabb növekedést ábrázolja a lakónépesség változásában. Az eredményem alapján 80%-100% arányba került a legtöbb település (pl. Rétság, Szanda, Jobbágyi, Ipolytarnóc, Szécsény), ami azt jelenti, hogy csak kis mértékben volt csökkenő tendencia a lakónépességnél. Nagyobb csökkenést, ami 80% alá esett, Bokor és Rákócziánál kaptunk.

Az 1. ábrát megtekintve a világoskék szín (100%-120%) a Pest vármegyéhez közel eső településeknél (pl. Kálló, Erdőkürt, Nézsa, Nógrád, Diósjenő, Romhány stb.) a lakónépesség számának alakulásában növekvő tendenciát jelez. Ez vélhetően összefügg azzal, hogy a Budapesti agglomerációs körgyűrű folyamatosan kezd kifelé növekedni, azaz ide a beköltözés egyre inkább megjelenik. Természetesen pozitívuma is lehet ennek a folyamatnak, például, ha valaki a vállalkozását is viszi magával és az adott településen jegyzi be és ha van iparűzési adó, azt fizetnie kell, ami az önkormányzat számára bevételt jelent. A legmagasabb növekedés alatti kategóriába (sötétkék szín jelenti (120%-140%)) Berkenye település került. A térképen Nógrád és Nőtincs között láthatjuk. A legkiemeltebb növekedés, ami a 140%-ot is meghaladta (legsötétebb kék színű) Kisecset és Pusztaberki esetében volt. Ennél a két településnél látható a legmagasabb változás pozitív irányban, növekedett a népességszám.

Kutatásom földrajzi keretében Nógrád vármegyében 2022. október 1-jén a népszámlálás végleges adatai alapján 182.459 fő volt a lakónépesség száma, ami azt jelenti, hogy a 2011-hez képest 19.968 fővel csökkent (9,9%). A népsűrűséget vizsgálva Nógrád vármegyében 2022-ben 72 fő/km² volt, ami a nagyon alacsony népsűrűségű kategóriába tartozik (KSH, 2022).

1. ábra: Nógrád vármegye településeinek népességváltozásának aránya 2015 és a 2022 évhez viszonyítva (%)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés a Datawrapper programmal - 2023.

Korcsoportok és öregedési index négy területi szinten

Az 1. táblázatban Nógrád vármegye, annak járásai, az Észak-Magyarország régió és Magyarország korcsoportösszetételének és az öregedési indexének az alakulását láthatjuk százalékos formában 2015-ös és 2022-es évre vetítve. A 0-14 évesek változásait vizsgálva a legtöbb járásban kis növekedés észrevehető. A 65 évesek és idősebbek aránya mindegyik terület egységnél egyértelműen növekedett, és a vármegye tekintetében is az időskorúak száma meghaladja a fiatalokét 2015-ben és 2022-ben is. Az öregedési index egy olyan mutató, amelyet általában egy adott ország vagy régió népesség előregedésének mértékének és dinamikájának mérésére használnak. Az öregedési index értéke a mi esetünkben segít megérteni a demográfiai helyzetét. Vizsgálatomban a két évet összehasonlítva egymással 2022-re magasabb értékeket kaptam mind Magyarország, a régió és vármegye átlagában, de járási szinten is. A változás

mértéke Salgótarjáni és Bátorfaterenyi járásoknál volt a legnagyobb. 2022-ben a 4 területi egységet összevetve a legalacsonyabb érték a Szécsényi járásban található (127,05%). A magas öregedési index számunkra azt mutatja meg, hogy Magyarország, az Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásainak lakossága előregedett, ami hosszú távon kihatással lehet az egészségügyi és társadalombiztosítási rendszerekre, valamint a munkaerőpiacra is. Az előregedő társadalmakban munkaerőhiány alakulhat ki, mivel a fiatalabb generációk száma kevesebb lehet a munkavállaláshoz. Az idősebbek ápolására és gondozására is növekedő igények jelentkezhetnek. A családoknak és a társadalomnak gondoskodniuk kell az idősök gondozásáról és támogatásáról.

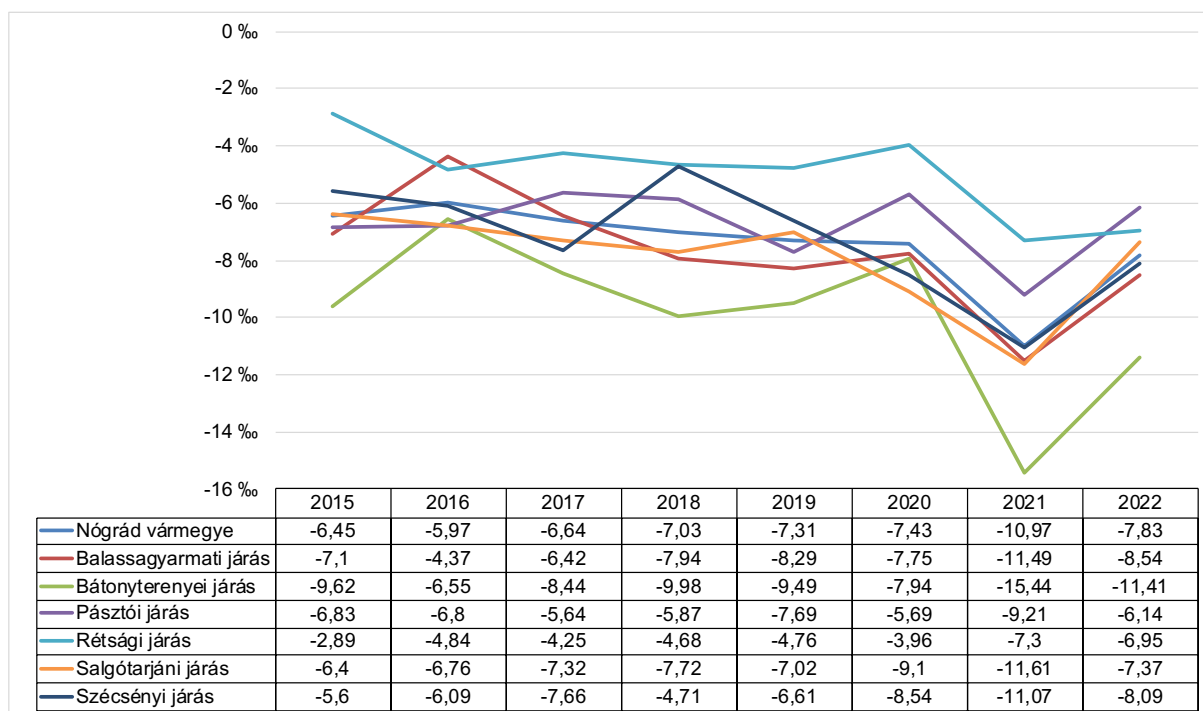
1. táblázat: Nógrád vármegye, járásai, Észak-Magyarország régió és Magyarország korcsoport összetétele és öregedési indexe 2015-ben és 2022-ben (%)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés – 2023.

2015	0-14 évesek	15-64 évesek	65+ évesek	Öregedési index
Balassagyarmati járás	13,60%	67,07%	19,33%	142,15%
Bátorfaterenyi járás	13,33%	65,95%	20,72%	155,49%
Pásztói járás	14,09%	66,49%	19,43%	137,90%
Rétsági járás	13,87%	68,23%	17,90%	129,02%
Salgótarjáni járás	13,82%	65,62%	20,56%	148,85%
Szécsényi járás	15,28%	66,30%	18,42%	120,52%
Nógrád vármegye	13,91%	66,46%	19,62%	141,03%
Észak-Magyarország régió	15,00%	66,59%	18,41%	122,76%
Magyarország	14,49%	67,23%	18,28%	126,12%
2022	0-14 évesek	15-64 évesek	65+ évesek	Öregedési index
Balassagyarmati járás	14,09%	63,81%	22,10%	156,82%
Bátorfaterenyi járás	13,67%	62,70%	23,63%	172,84%
Pásztói járás	15,31%	63,57%	21,11%	137,88%
Rétsági járás	14,67%	65,47%	19,86%	135,45%
Salgótarjáni járás	13,88%	63,09%	23,03%	165,96%
Szécsényi járás	15,35%	65,15%	19,50%	127,05%
Nógrád vármegye	14,38%	63,79%	21,84%	151,91%
Észak-Magyarország régió	15,51%	64,06%	20,43%	131,70%
Magyarország	14,51%	64,95%	20,54%	141,53%

Természetes szaporodás/fogyás Nógrád vármegyében és a járásaiban

A 2. ábrán a természetes szaporodás/fogyás alakulását láthatjuk Nógrád vármegyében és a járásaiban 2015-től 2022-ig ezrelékben kifejezve. Természetes szaporodásról akkor beszélünk, ha az élveszületések száma meghaladja a halálozásokét, ellenkező esetben pedig fogyásról beszélhetünk. Természetesen a szaporodást és fogyást számos gazdasági és társadalmi tényező befolyásolja (jövedelem, oktatás, egészségügyi ellátás, gyermekvállalási hajlandóság), környezeti változások (klímaváltozás, természeti katasztrófák). Az eddigi szakirodalmak alapján az látszik, hogy Magyarországon előregedő a társadalom. Nógrád vármegye és járásai esetében természetes fogyásról beszélhetünk. A Központi Statisztikai Hivatal Népszéktudományi Kutatóintézeténél négy csoportban határozzák meg a természetes szaporodást/fogyást. Létezik elsőként a természetes szaporodás csoportja, másodikként a mérsékelt természetes fogyás (2 ezrelék alatt), harmadikként erős fogyás (2-4,9 ezrelék) és az utolsó az igen gyors természetes fogyás (5 ezrelék vagy felette) (KSH, 2024).

2. ábra: A természetes szaporodás/fogyás alakulása Nógrád vármegyében és járásaiban 2015-től 2022-ig (‰)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés - 2023.

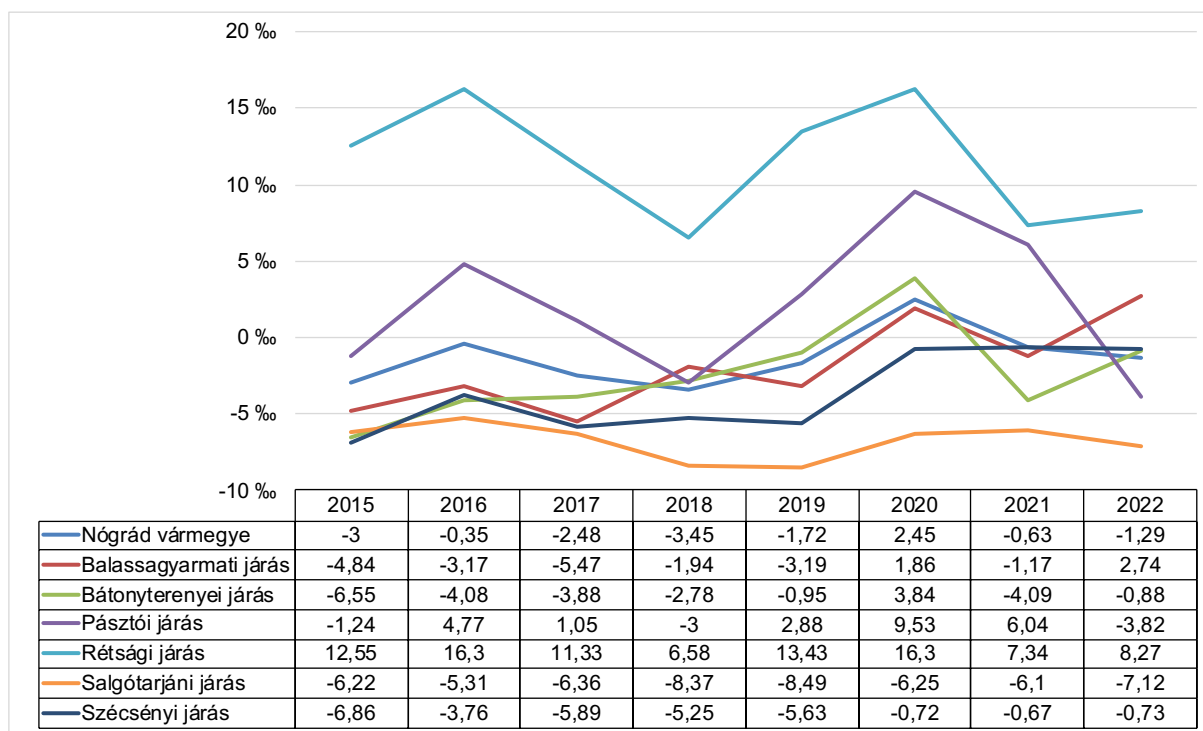
Az adatok függvényében a legnagyobb mértékben a térséget az igen gyors természetes fogyás jellemzi, míg kis mértékben az erős fogyás. Nógrád vármegye esetében 2015-ben -6,45 ezrelék 2022-ben -7,83 ezrelék volt. A legnagyobb érték a Bátorfőnyéki járásban volt mérhető 2021-ben -15,44 ezrelék (zöld vonal). A legkisebb viszont -2,89 ezrelék volt 2015-ben a Rétsági járásban (világoskék vonal). Alapvetően a 2021-es évet tekintve az összes járásban egy beesési pont volt, amit a 2019-es koronavírus járvány okozott nagy mértékben. Sok időskorú veszítette el életét ebben az időszakban. A friss adatokat tekintve 2022-ben mindegyik járásban és a vármegyében növekedés volt 2021-hez képest. A legtöbb járásban és a vármegyét nézve hasonló mértékben. Viszont az értékeket tekintve 2022-ben már csak az utolsó kategória jellemezte őket: az igen gyors természetes fogyás.

A belső vándorlási egyenleg helyzete Nógrád vármegyében és a járásaiban

A 3. ábrán a belső vándorlási egyenleg alakulását láthatjuk Nógrád vármegyében és a járásaiban 2015-től 2022-ig. A belső vándorlási egyenleg a népesség egy adott területen belüli migrációs folyamatának egyik fontos mutatója. Ez az egyenleg azt mutatja, hogy az adott területen belül mennyi ember költözött oda (odavándorlás), és mennyi ember költözött el (elvándorlás) egy bizonyos időszak alatt. A belső vándorlási egyenleg pozitív, ha több ember költözik oda, mint amennyi elköltözik, és negatív, ha több ember távozik, mint amennyi érkezik (KSH, 2024).

Ahogy a természetes szaporodást/fogyást, úgy a belső vándorlási egyenleget is számos tényező tudja befolyásolni. Ilyenek például: munkalehetőségek (kedvezőbb álláslehetőség), kulturális és társadalmi tényezők (családi kapcsolatok), közlekedés infrastruktúra (vasútvonal fejlettsége, autópálya), költségvetési döntések (ingatlanárak, bérleti díjak) és a környezeti hatások (klímaváltozás, természeti katasztrófák). Nógrád vármegye tekintetében a vándorlási egyenleg ezer lakosra vetítve 2015-ben -3 (‰), míg 2022-ben ez lecsökkent -1,29 (‰)-re, csak 2020-ban volt pozitív érték (hangsúlyos odavándorlás) a többi évben az elvándorlás volt jellemző. A járások vizsgálatánál az adatok alapján a legmagasabb érték 16,3 ezrelék volt 2016-ban és 2020-ban a Rétsági járásban (világoskék vonal), ekkor a legmagasabb az odavándorlás. A legkisebb érték -8,49 (‰) volt 2019-ben a Salgótarjáni járás esetében (narancssárga vonal), itt viszont az elvándorlás a legmagasabb. A 2022-es adatokat megtekintve több az elvándorlással jellemezhető járás, mint az odavándorlással. A Rétsági járásra jellemző a legmagasabb odavándorlás 8,27 (‰) és a Salgótarjáni járásra az elvándorlás -7,12 (‰). A

tendenciákat vizsgálva folyamatos változás látható a vándorlásban. 2018-tól tapasztalható volt egy nagyobb növekedés, beköltözés, viszont 2020-tól az ellenkezője egy hatalmas csökkenés látható. A legnagyobb mértékű csökkenés a Pásztói járásban volt 2020-ban még pozitív 9,53 (‰)-ról visszaesett -3,82 (‰)-re. A Salgótarjáni járásnál majdnem egy lineáris egyenest kaptunk, nem nagyon volt az évek alatt kiugró érték, így kiegyensúlyozottabb a kép.

3. ábra: A belső vándorlási egyenleg alakulása Nógrád vármegyében és járosaiban 2015-től 2022-ig (‰)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés – 2023.

A legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás négy területi léptékben

A 2. táblázat a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlást mutatja Magyarország, az Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és annak járásaira vetítve a 2011-es és a 2022-es népszámlálás adataival százalékos formában. Az adatok változását vizsgálva az általános iskola 8. évfolyamánál alacsonyabb, illetve az általános iskola 8. évfolyamot végzett kategóriáknál 2011-ről 2022-re egyértelmű csökkenés látható. Ezzel párhuzamosan vizsgálva a középfokú iskolai végzettséget (érettségi nélkül), a szakmai oklevéllel rendelkezőket, a tapasztalat az, hogy Magyarország és a Rétsági járás kivételével mindegyik területi egységben növekedés volt. Az érettségivel és egyetemi, főiskolai stb. oklevéllel rendelkezőket tekintve mindenhol növekedés volt a jellemző. Fontos kiemelni, hogy

az átlagokat és az arányt vizsgálva 2022-ben a járások közül a felsőfokú oklevéllel rendelkezőknél a Szécsényi járás volt a legalacsonyabb arányú (8,74 %), ami a magyarországi átlagnak még a felét sem érte el, de még a vármegye átlagát sem. Ehhez még a Bátorterenyi és a Pásztói járás társult. Átlag feletti értéket kapott a Rétsági, Salgótarjáni és a Balassagyarmati járás.

Nógrád vármegyében igen alacsony szinten van az innováció és a kutatás-fejlesztés. Ez pedig szorosan összefügg az iskolai végzettséggel is. Az egyetemeken jelenléte, vagy az általuk kibocsájtott diplomások jelenléte azért fontos, mert friss tudományos ismeretekkel és technikákkal rendelkeznek. A diplomások gyakran hoznak magukkal új ötleteket és megközelítéseket a vállalati és egyéb területeken.

**2. táblázat: A legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlás
Magyarország, Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásaiban 2011-ben és
2022-ben (%)**

Forrás: (KSH, 2024) alapján saját szerkesztés – 2024.

2011	7 évesnél fiatalabb személy	Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	Általános iskola 8. évfolyam	Középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	Érettségi	Egyetem, főiskola stb. oklevéllel
Magyarország	6,77%	11,56%	23,34%	18,16%	25,67%	14,49%
Észak-Magyarország régió	6,93%	14,04%	26,05%	18,80%	23,81%	10,37%
Nógrád vármegye	6,30%	14,01%	28,48%	19,43%	22,95%	8,83%
Balassagyarmati járás	6,21%	12,84%	26,37%	20,19%	24,96%	9,42%
Bátorterenyi járás	5,85%	13,65%	29,97%	20,61%	23,03%	6,90%
Pásztói járás	6,38%	15,18%	29,24%	21,56%	20,46%	7,18%
Rétsági járás	6,46%	12,70%	27,69%	22,08%	22,61%	8,46%
Salgótarjáni járás	6,12%	13,54%	28,43%	16,73%	24,27%	10,91%
Szécsényi járás	7,25%	18,12%	31,13%	18,70%	18,83%	5,97%
2022	7 évesnél fiatalabb személy	Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	Általános iskola 8. évfolyam	Középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	Érettségi	Egyetem, főiskola stb. oklevéllel
Magyarország	6,79%	9,18%	18,59%	18,05%	28,28%	19,09%
Észak-Magyarország régió	7,50%	10,48%	22,03%	19,47%	27,01%	13,51%
Nógrád vármegye	6,96%	9,92%	24,21%	20,61%	26,64%	11,66%
Balassagyarmati járás	6,70%	9,61%	21,58%	20,74%	29,05%	12,32%
Bátorterenyi járás	6,63%	9,57%	25,11%	22,74%	26,52%	9,43%
Pásztói járás	7,46%	10,57%	25,43%	22,29%	24,66%	9,59%
Rétsági járás	7,05%	9,59%	22,26%	21,86%	27,40%	11,83%
Salgótarjáni járás	6,77%	9,35%	24,23%	18,64%	27,09%	13,92%
Szécsényi járás	7,51%	12,11%	29,34%	19,76%	22,55%	8,74%

5.2. Gazdasági aktivitás

A gazdasági aktivitás szerinti megoszlás négy területi szinten

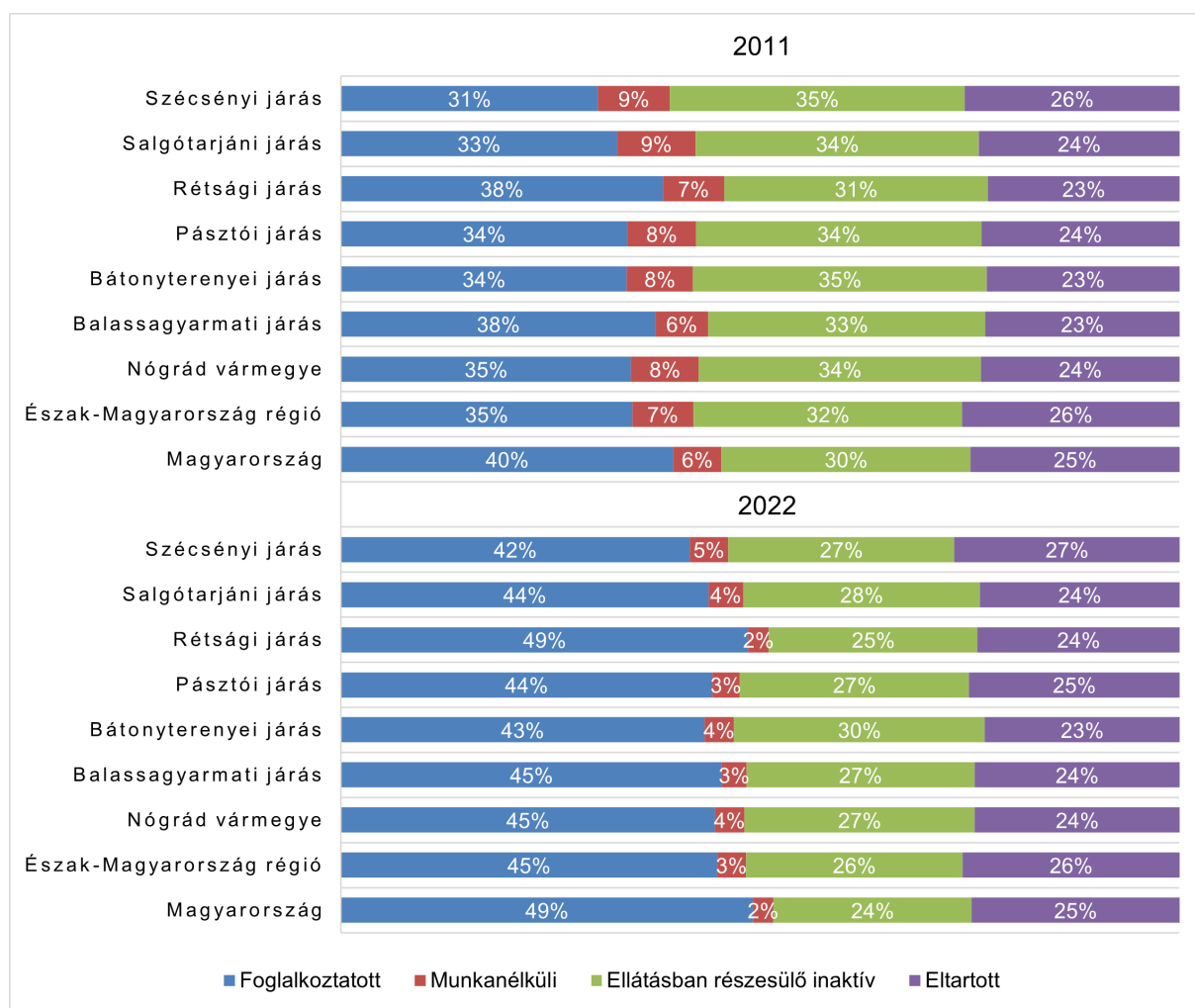
A 4. ábrán a népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlását láthatjuk Magyarország, az Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásaira vetítve a 2011-es és a 2022-es népszámlálási adataival százalékos formában. Négy kategóriába sorolja a Központi Statisztikai Hivatal a népességet:

- Foglalkoztatott: Azok, akik dolgoznak vagy vállalkozást vezetnek, és aktívan részt vesznek a munkaerőpiacon (kék)
- Munkanélküli: Azok, akik aktívan munkát keresnek, de nem találnak foglalkoztatást, és álláskeresői támogatásra szorulnak (piros)
- Ellátásban részesülő inaktív: Azok, akik nem dolgoznak és nem is aktívan keresnek munkát, de különböző támogatásokban, például nyugdíjban, betegségi ellátásban részesülnek (zöld)
- Eltartott: Azok, akik nem részesülnek munkából vagy munkakeresési támogatásból, és nem is kapnak más típusú jövedelmet, ezért más családtagjaik tartják el őket (lila)

A járások tekintetében a foglalkoztatottaknál a legalacsonyabb szintet itt is a Szécsényi járás kapta, a legmagasabb értéket pedig a Rétsági járás, ami a vármegyei átlagot is meghaladta.

E két járás tekintetében a Rétsági járásnál a munkanélküliek száma csökkent 2011-ben 7%-ról 2%-ra 2022-re, mely megegyezett Magyarország értékével. A Szécsényi járás tekintetében 9%-ról 5%-ra csökkent ugyan, de a járásokkal és a többi területi egységgel összevetve a legmagasabb volt még mindig 2022-ben. Az ellátásban részesülő inaktívak tekintetében a Bátorfyerényei járásnál volt a legmagasabb, 2011-ben 35% és 2022-ben 30%-ot kapott. A Szécsényi járás az eltartott és a ellátásban részesülő inaktívak kategóriában a magas arányt nézve emelkedett ki 2022-ben mindegyiknél 27%-os értékkel. Összevetve a többi területi egységgel a két kategóriát összeadva a Szécsényi járásban ez az arány a legmagasabb, összesen 54% volt.

Összeségében a tendenciákat megfigyelve látható, hogy 2011-ről 2022-re a foglalkoztatottak aránya növekedett, ezáltal a munkanélküliek aránya csökkent mindegyik vizsgált területi egységben. Az 5% és az azalatti érték igen kedvezőnek tekinthető a munkanélkülieknél.

4. ábra: A népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása Magyarország, Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásaiban 2011-ben és 2022-ben (%)

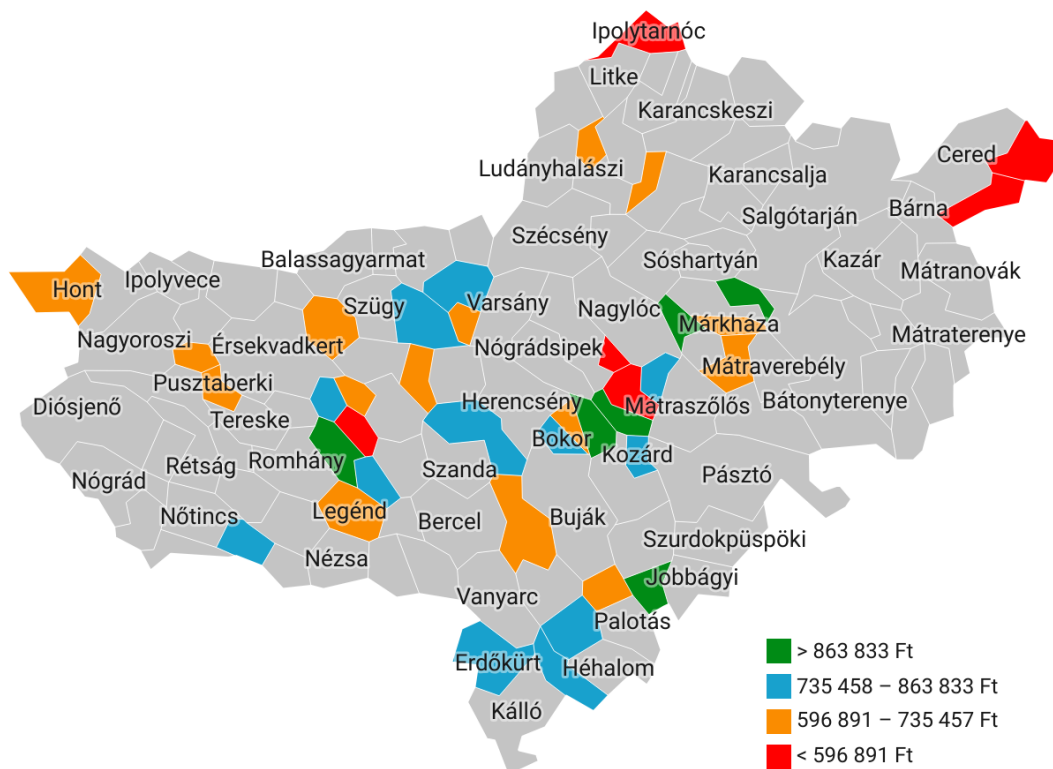
Forrás: (KSH, 2024) alapján saját szerkesztés – 2024.

5.3. Jövedelemviszony bemutatása

Nógrád vármegye 500 fő alatti településeinek jövedelmi helyzete

A kutatásomban a harmadik hipotézisre támaszkodva készítettem el a következő ábrákat. A duál - mutató egy gazdasági mutató, amely a lakosság életminőségét, a gazdasági jólétet és a társadalmi fejlődést méri egy adott területen. Általában egy ország vagy régió szintjén alkalmazzák és különféle szempontokat vesznek figyelembe a mérés során, például a jövedelmet, az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést, a munkanélküliséget és a lakhatási körülményeket. Kutatásomban a jövedelmi részt vizsgáltam a duál – mutató segítségével.

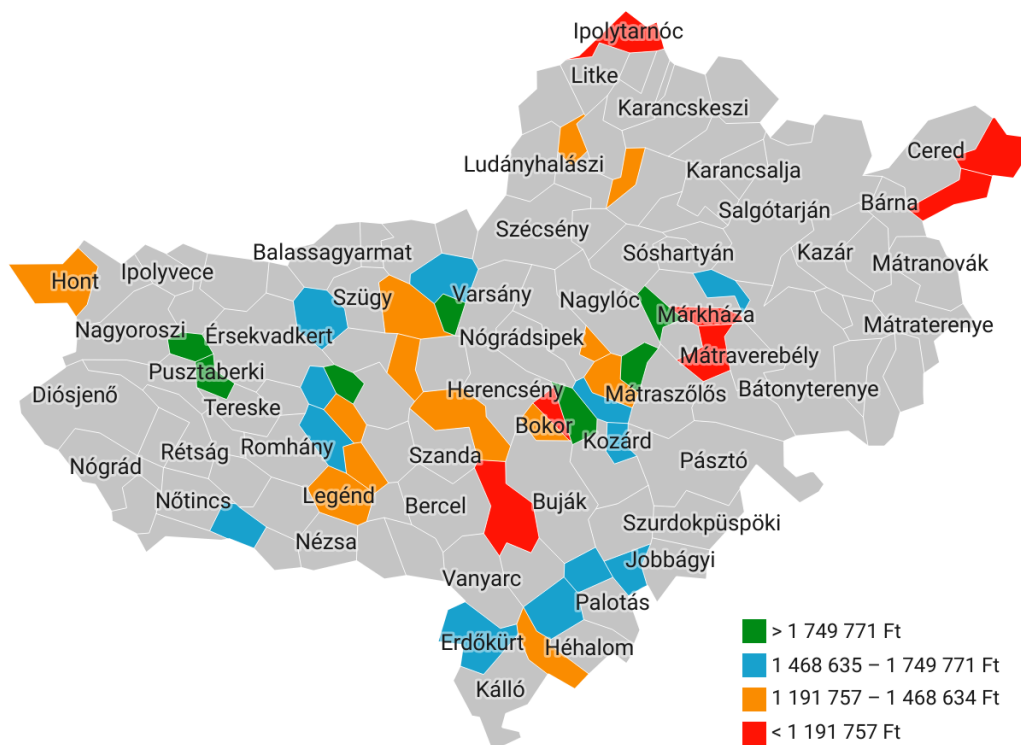
Mutatószaomok alapján az egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelmet forintban kifejezve vettem alapul és ezt a Nógrád vármegyei 500 fő alatti településekre (39 darab) néztem. Hipotézisem az volt, hogy ezek a települések nem érik el a vármegyei átlagot. 2015-öt és 2021-et vizsgáltam. (Rendelkezésre álló adat 2022-re nem volt.)

5. ábra: Egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelem (Ft) Nógrád vármegyében az 500 fő alatti településekre vetítve (2015)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés a Datawrapper programmal - 2024.

A 5. ábrán a 2015-ös valamint a 6. ábrán a 2021-es egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelmet láthatjuk (Ft) Nógrád vármegyében az 500 fő alatti településekre vetítve. A szürke színnel jelölt települések az 500 fő felettiek, így a kutatásomban ezek irrelevánsok voltak. A számadat kategóriákban így megkülönböztettem az átlag alatti (narancssárga), és az átlag feletti (kék) kategóriát. Az átlag alattiak átlaga (piros) és az átlag felettiek átlaga (zöld) színű. Az utóbbi kettő kategória jellemzi, hogy az adott település kiemelkedő (zöld) vagy éppen leszakadó (piros) fázisban van.

6. ábra: Egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelem (Ft) Nógrád vármegyében az 500 fő alatti településekre vetítve (2021)

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés a Datawrapper programmal - 2024.

A vármegyei átlag 2015-ben 735 456 Ft, míg 2021-ben 1 468 634 Ft volt. Az eredmények tekintetében a két év vizsgálatában számszerűen egy változás észrevehető. 2015-ben 21 darab település nem érte el a vármegyei átlagot és 18 darab pedig elérte. Ehhez képest a változás 2021-ben 19 darab település el tudta elérni és 20 darab település nem. Érdekes, hogy Hollókő tekintetében egyik évben se sikerült a vármegyei átlag fölé kerülnie, 2015-ben ráadásul még a leszakadó kategóriába tartozott, majd 2021-ben már az átlag alattiba sorolódott. 2015-ről 2021-re 6. ábrát megtekintve a következő településeknek sikerült elérnie a vármegyei átlagot: Kisbágyon, Iliny, Pusztaberki, Horpács, Csesztve és Debercsény. További települések voltak a következők, melyek 2015-ben elérték, de 2021-ben már nem érték el a vármegyei átlagot: Terény, Erdőtarsa, Nógrádmárcal, Bokor és Szécsénke. A kiemelkedő és a leszakadó kategóriában a két év vizsgálatában változások történtek. 2021-es vizsgálatban a következő települések tartoztak a leszakadó kategóriába: Kutasó, Sámsonháza, Márkháza, Bér, Ipolytarnóc, Zabar és Szilaspagony. A kiemelkedő kategóriába pedig Kisbárcány, Cserhátszentiván, Garáb, Debercsény, Horpács, Pusztaberki és Iliny települések voltak. Az

adatok alapján az 500 fő alatti települések kisebbik része éri csak el a vármegyei átlagot a 2015-ös és a 2021-es évek tekintetében.

6. Következtetések és javaslatok

Kutatásaimat összegezve a következőket kaptam:

- Nógrád vármegye egyes településeinek népességdinamikája kiemelkedően magas növekedést mutatott, különösen azokon a településeken, amelyek Pest vármegyével határosak. Ez a jelenség arra utal, hogy az emberek számára vonzóbbá váltak ezek a területek, például kedvezőbb ingatlan árak.
- Az öregedési index vizsgálata során csupán a Pásztói járásban tapasztaltam minimális visszaesést. A többi járásban növekedés mutatkozott, ami arra utal, hogy az idős lakosság aránya emelkedik a vármegyében.
- A természetes szaporodás és fogyás elemzésekor az elmúlt évek során átlagosan nézve mind a járásokban fogyról beszélhetünk, ami azt jelzi, hogy kevesebb születés volt, mint halálozás.
- A belső vándorlási egyenleg vizsgálatakor a Rétsági és a Pásztói járásokban odavándorlás volt tapasztalható, míg a többi járásban elvándorlás volt jellemző. Kiemelendő, hogy a Salgótarjáni járásban volt a legnagyobb mértékű elvándorlás.
- Az iskolai végzettség szerinti megoszlás vizsgálata során főként az egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezők arányát elemeztem. Bár minden járásban növekedést láttam, az emelkedés mégis kismértékű volt.
- A gazdasági aktivitás szerinti megoszlásnál a foglalkoztatottak arányát vizsgálva a Rétsági járásban érte el ez a legmagasabb szintet.

Az előzőekben bemutatott elemzések alapján elkészítettem egy rangsort a járás megyéire (3. táblázat). A rangsort hét mutatószám összegzése alapján állítottam össze. A mutatószámok a következők voltak: népességdinamika változás, öregedési index, természetes szaporodás/fogyás, belső vándorlási egyenleg, egyetem, főiskola stb. oklevéllel rendelkezők, foglalkoztatási ráta és az egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelem. Az évek tekintetében két mutatónál (egyetem, főiskola stb. oklevéllel és a foglalkoztatási ráta) népszámlálási adatokat vettem figyelembe, mivel 2015-re nem volt elérhető adat. Az osztályzások tekintetében fordított értékelést adtam 6-os skálán, az 1-es volt a legkedvezőbb és a 6-os volt a leghátrányosabb helyzetű, így ez alapján állítottam fel a rangsort. A harmadik helyre kettő járás is sorolódott, a Balassagyarmati és a Szécsényi járás. A legkedvezőbb helyezést, az első helyet a Rétsági járás kapta. Az utolsó, ötödik helyen a Bátorfyerenyi járás végzett. Így a teljes és végső rangsor a következő lett pontokkal, ahol a legkisebb volt az első:

1. Rétsági járás
2. Pásztói járás
3. Balassagyarmati járás és Szécsényi járás
4. Salgótarjáni járás
5. Bányászati járás

Meglepő, hogy a rangsor és a mutató számok alapján a Salgótarjáni járás, amelyben a vármegye székhelye is található az eredmények alapján csak a negyedik helyre sorolódott. Az ingázás egyre távolabbi téregységekre is kitolódik, ahogy az elérési idők rövidülnek. Ez Nógrád vármegyét is érinti. A népességdinamika eredményeiben és a rangsor pontszám alapján is kimutatható, hogy a Pest vármegyével szomszédos Rétsági járás toronymagasan vezet a többi járáshoz képest. Az M2-es gyorsforgalmi út és a fejlett infrastruktúrával rendelkező váci vasútvonal lehetővé teszi, hogy aki ingázik a Rétsági járásból igen gyorsan el tud jutni Budapestre.

Terület	Szécsényi járás	Salgótarjáni járás	Rétsági járás	Pásztói járás	Bátonyterenyei járás	Balassagyarmati járás	* népszámlálási adat, ezért 2011 a bázisév
Népességdinamika 2015 és 2022	5	6	1	2	4	3	
Öregedési index 2015 és 2022	3	5	2	1	6	4	
Természetes szaporodás/fogyás 2015-2022	3	5	1	2	6	4	
Vándorlási egyenleg 2015-2022	5	6	1	2	4	3	
Egyetem, főiskola stb. oklevéllel 2011 és 2022*	4	2	1	6	5	3	
Foglalkoztatási ráta 2011 és 2022*	4	1	2	3	5	6	
Belföldi jövedelem (SZJA) 2015-2022	2	6	1	4	5	3	
Összpontszám	26	31	9	20	35	26	
Végző eredmény	3	4	1	2	5	3	

3. táblázat: Nógrád vármegye járásai a vizsgálati eredmények szerinti rangsorban

Forrás: (TEIR, 2023) alapján saját szerkesztés – 2024.

Az alábbiakban értékelem a hipotéziseimet:

H1: Nógrád vármegye járásainak demográfiai trendjeiben mérhető különbségek vannak.

Az első hipotézisem vizsgálatakor az adatok függvényében valóban mérhető különbségeket kaptam a vármegye járásai közt. A vizsgált mutatók alapján (kivéve az öregedési indexet és a foglalkoztatási rátát) a Rétsági járás lett a legjobb adottságú. Az öregedési indexet vizsgálva a Pásztói járás került az első helyre, itt nem volt növekedés. A foglalkoztatási ráta tekintetében pedig a Salgótarjáni járás lett a legkedvezőbb helyzetű. A kutatásom eredményei alapján az első hipotézisem teljes mértékben beigazolódott.

H2: Nógrád vármegye járásainak gazdasági aktivitási mutatói ott a legkedvezőbbek, ahol egyébként a demográfiai trendek is a legjobbak voltak.

A második hipotézisem kutatásában összevetettem, hogy ahol a demográfiai trendek kedvezőek voltak a járás számára, milyen összefüggés volt a gazdasági aktivitás mutatóinál. A legkedvezőbb helyzetben a Rétsági járás, a legkedvezőtlenebb helyzetben pedig a Bátonyterenyi járás volt, ezeknél az összefüggés jól látható. A hipotézist ugyanakkor csak részben tudtam elfogadni. Ugyanis valóban voltak olyan járások, ahol látható volt az összefüggés, de nem minden esetben. Ez utóbbira példa a Szécsényi járás, ahol a gazdasági aktivitásnál a legalacsonyabb foglalkoztatottságot mértem, ugyanakkor a rangsor eredményénél mégis a harmadik helyre sorolódott a járás.

H3: az 500 fő alatti települések jövedelmi viszonyai a megyében nem érik el a vármegyei átlagot.

A harmadik és egyben utolsó hipotézisemben Nógrád vármegye 500 fő alatti településeinek jövedelmi viszonyait vizsgáltam. A vizsgálatom során 2015-ben 21 település nem érte el a vármegyei átlagot és 18 darab pedig elérte. Ehhez képest a változás 2021-ben az, hogy 19 település el tudta elérni és 20 darab település nem, ezáltal majdnem 50%-50%-os arány alakult ki. Így az eredmények tekintetében nem tudom teljesen elfogadni a hipotézisemet, csak részben.

Ahhoz, hogy Nógrád vármegye versenyképesebb és lehessen a következő javaslatokat fogalmaztam meg:

1. Tény az, hogy Magyarországon és köztük Nógrád vármegyében is előregedő a társadalom. Sok fiatal költözik el a vármegyéből, főleg Budapestre a munka és

versenyképes jövedelem miatt. Azzal, hogy a megyét érintően a közlekedéshálózat az elmúlt években sokat fejlődött, azaz javult a jobb béreket, megélhetést biztosító munkahelyek elérhetősége Nógrád vármegyéből, ez Pest vármegye szomszédságában kedvezőbb demográfiai trendeket eredményezett. Érdemes tehát a közlekedéshálózati fejlesztéseket tovább folytatni a munkát adó (nem feltétlenül Nógrád vármegyében levő) centrumok irányába, lehetőleg úgy, hogy a holt-tereknek mutakozó nógrádi települések is be tudjanak kapcsolódni a gazdasági vérkeringésbe. A fiatalok helyben maradásához leginkább a vármegyén belüli munkahelyteremtésekkel lehetne hozzájárulni.

2. A vármegyén belüli munkahelyteremtéssel kapcsolatban fontos volna kedvező helyzetet biztosítani a cégek számára, vonzóvá téve a térséget a befektetők előtt. Ez különösen fontos volna a Szécsényi járás számára. 2022-ben ugyanis itt volt a legalacsonyabb a foglalkoztatottak aránya és egyben a legmagasabb a munkanélküliek aránya.
3. A belső vándorlási egyenleg eredményében a Salgótarjáni járásban volt 2022-ben a legnagyobb az elvándorlás úgy, hogy ott található a vármegye székhelye is. Emiatt egy terepi kutatást javasolnék a térségre, hogy mi ennek a magyarázata. Az ugyanis az egész megyére nézve súlyos következményekkel jár, ha a legmagasabb hierarchiaszintű megyeszékhely nem tud stabilizálódni.

7. Összefoglalás

A pályamunkám célja az volt, hogy Nógrád vármegyére és járásaira fókuszálva megvizsgáljam a területi egyenlőtlenségeket. A téma elméleti háttérét biztosító szakirodalmak áttekintésénél először a népesedési trendeket vizsgáltam a világon, majd az európai és magyarországi vonatkozásokban. A társadalmi vizsgálatok mellett térszerkezeti kutatásokat is folytattam. A szakirodalom tanulmányozása segítségével állapítottam meg, hogy Nógrád a vármegyék közt többszempontból (beruházások, kutatás + fejlesztések, GDP/fő, munkanélküliségi ráta) is sereghajtó az országos összevetések alapján.

Az önálló kutatásom során három hipotézisem volt:

1. Nógrád vármegye járásainak demográfiai trendjeiben mérhető különbségek vannak.
2. Nógrád vármegye járásainak gazdasági aktivitási mutatói ott a legkedvezőbbek, ahol egyébként a demográfiai trendek is a legjobbak.
3. Az 500 fő alatti települések jövedelmi viszonyai a megyében nem érik el a vármegyei átlagot.

Vizsgálataimat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatbázisok segítségével végeztem, melynek révén az általam használt mutatók segítségével (idősoros, bázis- és láncviszonyszámokat, duál – mutatót vizsgáltam, lakónépeség, korcsoportok, öregedési index, természetes szaporodás/fogyás, vándorlási egyenleg, iskola végzettség szerinti megoszlás, gazdasági aktivitás szerinti megoszlás, jövedelmi viszonyok szintjén, illetve végső soron egy járási rangsort állítottam fel) megállapítottam a legfontosabb területi egyenlőtlenségeket, és azok időbeli alakulását is.

A kutatásom során az első hipotézist igazolni tudtam, viszont a második és harmadik hipotézis esetében csak részben volt igazolható a feltevés.

A kutatásom során használt mutatók rangsor-elemzésével a Rétsági járás került az első helyre, míg a Bátorfyerényei járás az végzett utolsó helyen. Tapasztalataim segítségével tettem néhány javaslatot is a térségben felmerülő problémákra. Főként a versenyképesség javítására és a fiatalok megtartására vonatkozóan.

A kutatás későbbi folytatásában több jövőbeli irány is fogalmazódott meg bennem. Szeretnék többváltozós statisztikai elemzést készíteni, illetve tervben van a terepi kutatás is. Ezek alapján még több dimenzióban meg tudnám ismerni Nógrád vármegyét, és azoknak a problémaköröknek az okát, amelyek nem derültek ki a mostani kutatásból, választ tudnék kapni rájuk.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni az áldozatos és önzetlen munkájáért a témavezetőmnek Dr. Nagyné Dr. Molnár Melinda tanárnőnek.

Népszámlálási adatok gyűjtésében és értelmezésében szeretném köszönetemet kifejezni Lőrinc Balázsnak, a MATE PhD hallgatójának, egyben a KSH munkatársának, hogy a számomra szükséges területi szinteken is segítette az adatok akvirálását.

2023. szeptemberében megítélték számomra az Új Nemzeti Kiválóság Program Hallgatói Kutatói Ösztöndíját, melyért ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet.

INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI
MINISZTERIUM

Új Nemzeti
Kiválóság Program

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

Irodalomjegyzék

- Arany, F., & Szabó, C. (2019). Magyarország infrastruktúrájának fejlettsége a vidéki terekben. In D. h. Károly (Szerk.), *A logisztika napja* (old.: 23-29). Csongrád: Agro-assistance Kft.
- Bakó, T., & Lakatos, J. (2022). Magyarországi munkapiac, 2022. *Munkaerőpiaci tükrök*, 15-30.
- Baráthi, O. (2010). Adalékok Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi folyamatainak értékeléséhez. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, VII.(2), 37-51.
- Beluszky, P. (1999). *Magyarország településföldrajza*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Benkő, P. (2013). Magyarország Mezőrégiói - A versenyképesség változása az ezredfordulótól napjainkig. *Gazdasági kormányzás az Európai Unióban – Magyarország lehetőségei*, 29, 33-42.
- Csáfor, H. (2010. November). Mennyire felelősek az Észak-magyarországi régió vállalatai? *PERIODICA OECONOMICA*, III., 22-36.
- Egri, Z., & Győri, T. (2019). Az elérhetőség szerepe a kelet-magyarországi gazdasági fejlődésben és fejlettségben. In D. h. Károly (Szerk.), *A logisztika napja* (old.: 10-22). Csongrád: Agro-assistance Kft.
- Fertő, I., & Varga, Á. (2015). Az európai uniós támogatások hatása a kistérségek helyzetére. *Tér és Társadalom*(29. évf., 1. szám), 116-131.
- Gu, D., Andreev, K., & Dupre, M. (2021. July 9.). Major Trends in Population Growth Around the World. *China CDC Weekly*, III(28.), 604-613.
- Ivony, É. (2017). Szubjektív életminőség és érzelmi jóllét Magyarországon a gazdasági válság előtt és azt követően, európai kitekintéssel. *Statistikai Szemle*, 95. évfolyam(10), 997-1022.
- Kengyel, Á. (2015). *Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss, G. F., & Nagy, S. G. (2021). Forrásallokációs dilemmák a fővárosi régiók speciális helyzetének tükrében. *Európai Tükrök*, XXIV.(4.), 55-87.
- Komarek, L. (2019). Hasonlóságok és különbségek Magyarország területi fejlettségében. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, XIV. évf. 3., 29-43.
- Koncz, G., Szűcs, A., & Nagyné, D. D. (2018). A gazdaság térszerkezetének változásai Észak-Magyarországon az ezredforduló után. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, XIII.(1-2.), 139-149.

- Kovács, Z. (2015). *Népesség- és településföldrajz*. Budapest: ELTE EÖTVÖS KIADÓ.
- Kulcsár, L. (2020). Elméleti és módszertani megfontolások az életminőség, a jóllét kutatásához. *Statisztikai Szemle*(98. évf. 11. szám), 1239-1287.
- Lukovics, M. (2008). *Térségek versenyképességének mérése*. Szeged: JATEPress.
- Málovics, G. (2010). Jólétmérés kistérségi szinten. A Dél-alföldi és Észak-magyarországi régiók összevetése. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, VII. évf. 1.*, 47-55.
- Pikler, K. (2016). Az EU területi statisztikai rendszere (NUTS), kapcsolódva a Közép-Magyarország régiókettéválasztásának kérdéséhez. *Tér és Társadalom, 30. évf.(2.)*, 84-88.
- Szalavetz, A. (2008). A szolgáltatási szektor és a gazdasági fejlődés. *Közgazdasági Szemle, LV. évf.*, 503-521.
- Tamás, S., & Obádovics, C. (2018). A közszolgáltatások szerepe a területi versenyképességben. *Gazdaság és Társadalom, 10.1*, 26-47.
- United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. New York, World Population Prospects 2019: Highlights: United Nations - Department of Economic and Social Affairs, World Population Prospects, Population Division.

Egyéb hivatkozások

- Eurostat. (2024. February 28.). *Eurostat - Statistics Explained*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: Population structure and ageing: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Past_and_future_population_ageing_trends_in_the_EU
- Eurostat. (2023. May). *Eurostat - Statistics Explained*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: Population structure and ageing: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Enforcement_of_immigration_legislation_statistics
- KSH. (2012. október). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. február, forrás: A gyermekvállalás társadalmi- gazdasági hátterének területi jellemzői: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/szegedgyermekvallalas.pdf>
- KSH. (2014). *Magyarország településhálózata 1. - Agglomerációk, településegységek*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH. (2019. január 1). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2023. október 18., forrás: Területi atlasz - Régiók: https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_regiok
- KSH. (2022). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2023. október, forrás: Központi Statisztikai Hivatal - Népszámlálás 2022: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/>
- KSH. (2023. Január 1.). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. Február, forrás: 8.1.2.2. A települések száma és népessége jogállás szerint, 2023. január 1.: https://www.ksh.hu/stadat_files/fol/hu/fol0007.html
- KSH. (2024. Április 10.). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. Április, forrás: KSH - Tájékoztató adatbázis: <https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/themeSelector.jsp?lang=hu>
- KSH. (2024. Március 10.). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet - Természetes szaporodás: <https://www.demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/88-termeszetes-szaporodas>
- KSH. (2024. Március 12.). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet - Belső vándorlási arányszámok, egyenleg: <https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/86-belso-vandorlasi-aranyszamok-egyenleg>

- KSH. (2024. Március 2.). *Központi Statisztikai Hivatal*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet - Korösszetétel: <https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/12-korosszetetel>
- KSH. (2024). *Központi Statisztikai Hivatal - Összefoglaló táblák (STADAT)*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: 20.1.2.1. A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása, vármegye és régió szerint: https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0076.html
- Növekedés. (2022. Január 20.). *Növekedés - Hírek*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: ÁSZ elemzés: A közszolgáltatások szerepének fontossága: <https://novekedes.hu/hirek/asz-elemzes-a-kozszoigaltatasok-szerepenek-fontossaga>
- OSZK. (2024). *Országos Széchényi Könyvtár*. Letöltés dátuma: 2024. Február, forrás: A magyar nyelv értelmező szótára: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=DEFINÍCIÓ&offset=2&kezdobetu=D>
- PBS. (2023. November 10.). *PSB News Hour*. Letöltés dátuma: 2024. Március, forrás: The U.S. Census Bureau estimates the world's population has passed 8 billion: <https://www.pbs.org/newshour/world/the-u-s-census-bureau-estimates-the-worlds-population-has-passed-8-billion>
- TEIR. (2023. október 20.). *Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer*. Letöltés dátuma: 2023. október, forrás: TEIR táblók - Település tervezés: <https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/tablo/5>
- TÉRPORT. (2024). *Térport*. Letöltés dátuma: 2024. Február, forrás: Településtípusok - A települések osztályozási szempontjai: <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok.html>

Ábra- és táblázatjegyzék

1. ábra: Nógrád vármegye településeinek népességváltozásának aránya 2015 és a 2022 évhez viszonyítva (%).....	20
2. ábra: A természetes szaporodás/fogyás alakulása Nógrád vármegyében és járásaiban 2015-től 2022-ig (‰)	22
3. ábra: A belső vándorlási egyenleg alakulása Nógrád vármegyében és járásaiban 2015-től 2022-ig (‰)	24
4. ábra: A népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása Magyarország, Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásaiban 2011-ben és 2022-ben (%)	27
5. ábra: Egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelem (Ft) Nógrád vármegyében az 500 fő alatti településekre vetítve (2015).....	28
6. ábra: Egy lakosra jutó SZJA adóalapot képező belföldi jövedelem (Ft) Nógrád vármegyében az 500 fő alatti településekre vetítve (2021).....	29
1. táblázat: Nógrád vármegye, járásai, Észak-Magyarország régió és Magyarország korcsoport összetétele és öregedési indexe 2015-ben és 2022-ben (%).....	21
2. táblázat: A legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlás Magyarország, Észak-Magyarország régió, Nógrád vármegye és járásaiban 2011-ben és 2022-ben (%).....	25
3. táblázat: Nógrád vármegye járásai a vizsgálati eredmények szerinti rangsorban	33

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Kátai Balázs Elek
A Hallgató Neptun kódja: I6CE2B
A dolgozat címe: Gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálata
Nógrád vármegyei példákon keresztül
A megjelenés éve: 2024.
A konzulens intézetének neve: Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Vidék- és Területfejlesztési Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottnak tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

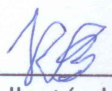
Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumába. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumában.

Kelt: 2024. év november hó 4. nap

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Kátai Balázs Elek (név) (hallgató Neptun azonosítója: I6CE2B) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem

Kelt: 2024. év november hó 4. nap

belső konzulens